

**ОД ФРАГМЕНТАЦИЈА ДО СОРАБОТКА: ВИСОКО
ОБРАЗОВАНИЕ,
ИСТРАЖУВАЊЕ И РАЗВОЈ
ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА**

од
Тоби Линден и Нина Арнхолд
со Кирил Василев

June, 2008

Од фрагментација до соработка: Високо образование,
истражување и развој
во југоисточна Европа

(From Fragmentation to Cooperation: Tertiary Education, Research and
Development in South Eastern Europe)

од
Тоби Линден и Нина Арнхолд со Кирил Василев

Серијата на работните документи за образование е изготвена од страна на Единицата за образование во Светската Банка (ХДНЕД). Таа претставува место каде персоналот на Светската Банка и консултантите можат да објавуваат и распределуваат прелиминарни наоди во образованието со цел охрабрување на дискусија и размена на идеи во рамките на Светската Банка и помеѓу пошироката развојна заедница. Документите во оваа серија не се формални публикации на Светската Банка. Наодите, толкувањата и заклучоците изразени во овие документи целосно припаѓаат на авторите на истите и не треба, на било каков начин, да се припишуваат на Светската Банка, на нејзините придружни организации или членовите на нејзиниот одбор на директори или земјите кои што тие ги претставуваат. Примероци од овој документ можат да се добијат во печатена форма преку Советодавната служба за образование (eservice@worldbank.org) , и во електронска форма преку интернет страницата за образование на Светската Банка (www.worldbank.org/education).

Translated from the original English version into Macedonian by Hristijan Todorov.
Title of the English version: Fragmentation to Cooperation: Tertiary Education, Research and Development in South Eastern Europe.

Копирајт © 2008

Меѓународна банка за обнова и развој / Светска Банка

јуни 2008 година

Вашингтон, ДЦ, САД

Содржина

Признанија	iv
Скратеници	v
Извршно резиме	vi
Вовед.....	1
I. Тековна состојба	3
II. Што треба да се направи?	23
III. Спроведување на промените преку регионална соработка.....	41
Анекс 1. Показатели според лисабонската агенда	44
Литература	46

Слики

Слика 1. Структура на плати според образование во Хрватска, 1998–2002 година	5
Слика 2а. Студенти во високо образование (ИСЦЕД 5А) во Хрватска, 1991–2004	6
Слика 2б. Студенти во високо образование во Србија 1990–2005	7
3. Дипломи од високо образование во Србија, 2000 – 2005 година	7
Слика 4. Запишување во високо образование во југоисточна Европа, 2005 година	9
Слика 5. Расчленување на запишувањето во високото образование во централна и источна Европа, 2004–2005	11
Слика 6. Расходи на образовни институции како процент од БДП во одредени земји	18
Слика 7. Општи расходи за истражување и развој (ОРИР) во одредени земји, 2004 година...20	
Слика 8. Однос на бројот на истражувачи на 1000 работници во работната сила, одредени земји, 2003 година	22
Слика 9. Бруто домашни расходи за истражување и развој, различни години (милиони ЕУР)22	
Слика 10. Расходи за истражување и развој како процент од БДП, 1999 – 2004 година	23
Слика 11. Неурамнотежени високообразовни системи: Примерот на Босна и Херцеговина ..27	

Табели

Табела 1. Успешност на земјите од ЈИЕ и ЦИЕ,	2
Табела 2. Премии на плати за универзитетско образование во однос на базично образование, 2005	4
Табела 3. Странски студенти запишани во земји од ЈИЕ и жители на земји од ЈИЕ кои студираат надвор од својата земја.	13
Табела 4. Просечен број на годишни апликации за патенти во Европскиот патентен завод на 100.000 жители во земјите од ЈИЕ, 1997–2003	21

Полиња

Поле 1: Болоњскиот процес	34
---------------------------------	----

Признанија

Овој документ е изготвен од страна на Тоби Линден и Нина Арнхолд, виши експерти во Единицата за Европа и централна Азија во секторот за човечки развој на Светската Банка. Кирил Василев пружи значителна помош при собирањето на податоци. Придружните документи беа подготвени од страна на консултантите Марек Квиек и Клаус Шух. Авторите сакаат да се заблагодарат за коментарите обезбедени од страна на рецензентите Цамил Салми (водечки експерт по образование, тим за образование при Светска Банка), Ардо Хансон (водечки економист, Единица за намалување на сиромаштија и економски менаџмент Европа и централна Азија, Светска Банка) и Давид Кросиер (Здружение на универзитети во Европа). Тимот особено се заблагодарува за вредните повратни информации и коментари во однос на конечниот извештај добиени во текот на два консултативни состаноци одржани во ноември 2007 година: еден во седиштето на Светската Банка, во кој беа вклучени експерти од Светската Банка за високо образование; и другиот состанок одржан во канцеларијата на Светската Банка во Брисел, во кој беше вклучен надворешен панел составен од Сјур Берген (Совет на Европа), Давид Кросиер, Алојз Краљ (Универзитет на Љубљана), Мелита Ковачевиќ (Универзитет на Загреб) и Клаус Шух (Центар за социјална иновација, Виена). Текстот го уреди Пеги Мекинерни. Мамта Мурти, менаџер на секторот за образование, даде значителен придонес и насоки, заедно со Орсалиа Каланцопулос и Џејн Арматиц, директори за земјата, од Светска Банка.

Скратеници

ЦИЕ	Централна и источна Европа
ИОР-ЈИЕ	Иницијатива за образовна реформа во југоисточна Европа
ЕУ	Европска унија
ЗУЕ	Здружение на универзитети во Европа
АРС	Анкета на работна сила
ОК	Осигурување на квалитет
РСС	Регионален совет за соработка (поранешен Пакт за стабилност)
ИиР	Истражување и развој
ЈИЕ	Југоисточна Европа

Извршно резиме

Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, и Република Македонија и Србијасе повеќе се дефинираат себеси во однос со проширена Европска унија (ЕУ). Оваа референтна точка дава реални но сепак амбициозни изгледи за нивниот иден политички и економски развој. Во таа смисла тие го следат патот на другите земји од југоисточна Европа, имено, Бугарија, Романија, и Словенија кои веќе станале членки на ЕУ. Основен услов за да се стане земја членка на ЕУ да се има пазарна економија која е конкурентска во рамките на ЕУ. Високото образование и истражувањето и развојот придонесуваат кон економски раст и конкурентност преку обезбедување на дипломирани кадри со поголеми вештини спремни да ја заземат својата улога во отворена економија и демократско општество, како и преку креирање, пренесување и адаптација на знаењето.

Целта на овој документ е да се анализира состојбата во земјите на Балканот, да се наведат насоките за реформи на политиките во високото образование и истражувањето и развојот, и да идентификува можности за поддршка на овие земји од страна на Светската Банка, како преку национални проекти така и преку различни видови на регионална соработка.

Тековна состојба

Економиите во регионот веќе ги наградуваат поединците за нивото на нивните образовни постигнувања, а јазот во постигнувањата на пазарот на трудот помеѓу овие со и оние без високо образование е значителен. Постојат знаци дека поуспешните компании во регионот бараат поголеми вештини кај вработените – особено, поголеми образовни вештини – како дел од своите конкурентски стратегии.

Понудата на работна сила со високо развиени вештини со терциерни квалификации за задоволување на оваа се поголема побарувачка сепак е слаба во балканските земји. Во високото образование, стапките на осипување се големи а стапките на дипломирање се мали. Известувањата од овие земји исто така укажуваат на стагнирање или опаѓање на бројката на лица кои се здобиваат повисоки звања на ниво на магистерс односно доктор на науки . Талентираниите луѓе од овие земји почесто отколку што е тоа случај со

жителите на другите европски земји ги напуштаат своите земји и ги бараат своите можности на други места.

Балканските земји се соочуваат со големи пречки за зголемување на бројот на лица со високо образование на среден рок. Прво, стапките на запишување во средно и, во одредени земји на југоисточна Европа (ЈИЕ), високо образование се релативно ниски. Сепак, дури и ваквите стапки на запишување наведуваат на погрешни заклучоци, бидејќи тие ги кријат многу ниските стапки на дипломирање од универзитетите. Второ, значителниот пораст на стапката на запишување во приватните институции не надоместува за слабата понуда на високо квалификувани лица дипломирани од јавни високообразовни институции – за разлика од многу земји во централна и источна Европа. Трето, во земјите на ЈИЕ се очекува појава на значително намалување на возрасните групи во сите фази на образованието.

Оттука, земјите на Балканот се соочуваат со значителни проблеми со квалитетот на високото образование. Иако не постојат добри компаративни податоци, студиите од институциите постојано известуваат за доминацијата на старомодните методологии за држење настава и испитување. Постапките за внатрешно и надворешно осигурување на квалитет се, во голема мера, неефикасни и не се во согласност со актуелностите во Европа. Во основа на сите овие проблеми лежи институционална структура на моќни, правно самостојни факултети во рамките на јавните универзитети. Постојат неколку успешни приказни, каде универзитетите се правно интегрирани, како што е универзитетот во Тузла во Босна и Херцеговина. Меѓутоа, законите наменети за интеграција на институциите се, општо земено, релативно нови во земјите на ЈИЕ и, како такви закони во други земји, не секогаш биле ефективни.

Во споредба со други европски земји, јавните расходи за високо образовните институции како дел од БДП се мали. Понатаму, ниту јавните ниту приватни извори на финансии не ги мотивираат факултетите да ја зголемат ефикасноста и стапките на дипломирање. Јавните институции можеле да соберат ресурси од надоместоци за школарина; но ова ги мотивирало институциите само да ги задржат учениците во системот и оттука довело до намалување на ефикасноста.

Системите на високо образование во ЈИЕ не само што не обезбедуваат доволно дипломирани кадри со високо развиени вештини, туку исто така не се добро подготвени

да придонесат за конкурентноста на своите земји преку апсорпција на знаење и иновација. Покрај тоа постојат и големи ограничувања во однос на побарувачката на приватните компании за истражување и развој (истражување и развој). Влезната страна на постоечките системи за истражување и развој кажува слична приказна, со релативно малку истражувачи и страшно мали расходи.

Што треба да се направи?

Еден од основите услови за надминување на прашањата опишани погоре е организациско реструктурирање на јавните универзитети. Освен тоа, системите за јавно финансирање треба да ги мотивираат овие институции да ги исполнат своите мисии за подобрување на конкурентноста и социјалната кохезија. За да се исполнат овие цели ќе биде потребно се поголемо придвижување кон системи на финансирање базирани на успешност. Јавните субвенции за универзитетските давачки, на пример, треба да бидат насочени кон учениците и студентите од посиромашни средини и, на долг рок, да бидат поврзани со системи за студентски заеми. За вакви промени потребно се политичка определба од владите и значително подобрување на капацитетите за менаџмент на јавните универзитети. Земјите од ЈИЕ ги дебалансираа системите на високо образование. Еден универзитет (обично во главниот град) доминира со целиот систем во смисла на запишувања и ресурси. Предизвикот на среден рок е да се развијат доволен број на ефективни, сеопфатни универзитети. На долг рок потребно е да се развијат поурамнотежени системи за високо образование кои ќе се грижат за различните потреби (вклучувајќи ги и различните потреби во рамките на земјата), вклучувајќи зајакнат политехнички сектор и специјализирани институции за високо образование.

Учеството на поедини земји во болоњскиот процес, кој има за цел да ги направи дипломите од високо образовните институции покомпатибилни ширум Европа и да ја унапреди мобилноста,¹ дава големи можности за подобрување на квалитетот на учењето и наставата на универзитети, можност која досега е недоволно искористена. Премногу

¹ Болоњскиот процес Претставува сеопфатен процес за реформи во високото образование во Европа во кој во моментов учествуваат 46 земји. Болоњскиот процес има за цел, меѓу другото, да воспостави структура во три циклуси (т.е. додипломско, магистерско и докторско ниво), компатибилност на дипломи, и академска мобилност. Видете ја интернет страницата на болоњскиот процес <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about> (пристапено во мај 2008 година).

внимание се посветува на бирократски промени во рамките на универзитети, а недоволно внимание се дава на редицајнирањето на наставните програми и практики. Исто така потребно е итно да се посвети внимание на системот за осигурување на квалитет во секоја од земјите во регионот, со цел да се обезбеди соодветна рамнотежа помеѓу отчетноста и самостојноста.

Не постои единствен модел за улогата на приватните институции. Можеби најголемиот придонес на приватниот сектор би бил унапредување на различноста на институциите за високо образование. За ова да се постигне потребно е националните системи за осигурување на квалитетот, а особено акредитацијата, да поддржуваат институционална разновидност. Сепак, при креирањето на такви системи, владите треба да го надминат проблемот со тоа што најголем број од наставниците во приватните институции веќе имаат договори со јавните институции.

Земјите во ЈИЕ се соочуваат со повеќе предизвици во однос на подобрувањето на системите на истражување и развој, но сепак темелите за нивната долгорочна ефективност треба да се постават сега. На краток рок потребно е да се даде акцент на адаптирањето на постоечкото знаење, наместо на иновирањето и креирањето на ново знаење. За да се постигне оваа првична цел, најголем приоритет во однос на истражувањето и развојот треба да биде зајакнувањето на врските помеѓу јавните универзитети и приватните претпријатија, бидејќи најголемиот придонес што истражувачкиот сектор може да го даде во земјата е да им помогне на компаниите да усвојат и адаптираат нови идеи и технологии од други места. Во исто време, приватното финансирање на потребите на истражување и развој треба драстично да се зголемат, како што се зголемува вработувањето на истражувачи во приватниот сектор. На крајот, јавното финансирање на истражување и развој треба поефективно да се фокусира, најдобро преку јавно – приватни партнерства. За среќа, многу земји ширум светот имаат успешни искуства со спроведувањето на ваквите јавно – приватни партнерства, кои можат да бидат од најразличен вид.

Фокусирањето на применетото истражување на краток рок ќе помогне во подобрување на основното истражување на долг рок. Сепак, со цел да се намали приоритетот кој јавното финансирање сега го дава на основното истражување, потребни се нови пристапи во однос на назначувањето и унапредувањето на наставниот персонал во универзитетите. Во блиска иднина, земјите на ЈИЕ нема да можат да напреднат во истражувањето во

повеќе од неколку конкретни области, така што голем предизвик за владите е да одлучат кои области ја оправдуваат инвестицијата. Постојат два начини на кои владите можат да го распределат ивестицискиот ризик и да ги зголемат можностите за истражување и развој: вклучување на приватниот сектор во овие одлуки, бидејќи приватниот сектор подобро може да идентификува области кои можат да додадат вредност на нивните активности; или соработка со други земји и институции во насока на делење на ресурси (на пример: луѓе, опрема и идеи). Посебно внимание треба да се посвети на идната поддршка за млади истражувачи и нивниот статус во рамките на системот на истражување и развој.

Спроведување на промена преку регионална соработка

За реализација на агендата за реформи наведени погоре потребно е време како и значителни дополнителни ресурси, што говори во прилог на потребата за добро дизајнирана стратегија за спроведување и распределба на трошоците преку регионална соработка. Светската Банка може да одигра улога во поттикнувањето на оваа агенда за реформи во соработка со други регионални актери. Предусловот за да постои било каква регионална соработка е таа да биде што е можно поедноставна и пофокусирана, што значи дека бројот на различните видови на активности како и работата во рамките на секоја од нив, треба да бидат строго ограничени. Таква определба, секако, може да се постигне само преку дијалог со засегнатите земји. Сепак, врз основа на своето искуство, Светската Банка има очекувања за тоа како да се постават заемите со цел да се предизвикаат важни промени во универзитетски системи.

Банката би можела да предложи два вида на активности кои одговараат на два различни вида на соработка помеѓу земјите во ЈИЕ. Координираните активности се во основа национални по својата природа, меѓутоа опфаќаат прашања со кои се соочуваат сите земји во регионот и според тоа можат да бидат надминати преку соработка, со тоа што повеќе земји ќе соработуваат и ќе учат една од друга. За интегрираните активности *потребен* е регионален пристап со цел да бидат ефективни и би можеле да бидат опфатени од странана сите земји во регионот кои целосно соработуваат помеѓу себе.

Светската Банка има намера да го употреби овој аналитички документ како основа за дискусии на оваа тема со земјите во ЈИЕ. Целта на овие дискусии е да се проверат

презентираните докази и аргументите и да се изнајдат начини за помош на земјите во насока на унапредување на реформите на високото образование и истражувањето и развојот.

Вовед

Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Република Македонија и Србија (т.е. сите земји во ЈИЕ) се повеќе се дефинираат себеси во однос на проширена Европска Унија (ЕУ). Оваа референтна точка дава реални, но сепак амбициозни изгледи за нивниот политички и економски развој. Во таа насока, тие ги следат чекорите на другите земји од ЈИЕ, имено Бугарија, Романија, и Словенија кои се веќе членки на ЕУ. Во Лисабонската агенда, преку која земјите на ЕУ имаат за цел да станат најконкурентскиот регион во светот, исто така се дава рамка за економски развој на сите земји од западен Балкан.

Основен услов за пристапување во ЕУ е да се има пазарна економија која е конкурентска во рамките на ЕУ.² Сепак, во однос на многу мерки, економиите на земјите од ЈИЕ не се многу успешни. ЕУ идентификуваше 16 индикатори, вклучувајќи пет прага, за следење на придонесот на образованието и обуката кон постигнувањето на агендата од Лисабон (видете анекс 1). За жал за потребите на оваа студија има малку индикатори за високото образование, а за многу од земјите од ЈИЕ, не постојат споредливи податоци. Една подобра алатка за споредување на земјите е *Извештајот за глобална конкуренција* на Светскиот економски форум. Од 131 земја опфатена во 2007 година, Словенија и Хрватска се најуспешни земи во ЈИЕ, односно се на 39 и 57 место соодветно, меѓутоа другите земји на ЈИЕ се под 70 место (СЕФ 2007, табела 1).

² Критериумите од Копенхаген ги дефинираат принципите кои земјите мора да ги исполнат за да пристапат кон Европската Унија. Економскиот тест е „постоење на функционална пазарна економија и капацитети за справување со конкурентскиот притисок и силите на пазарот во рамките на Унијата“. Политичкиот критериум е „стабилност на институциите со кои се гарантира демократијата, владеењето на правото, човековите права и почитување и заштита на малцинствата“. На крај, земјите исто така мора да го прифатат *законодавството* на Заедницата (способност за преземање на обврски за членство, вклучувајќи и усогласеност со целите на политичката, економската и монетарната унија). Совет на Европа во Копенхаген - 21-22 јуни 1993 година – Заклучоци на претседателството, 22 јуни, 1993 година.

**Табела 1. Успешност на земјите од ЈИЕ и ЦИЕ,
Извештај за глобална конкурентност 2007—2008 (N=131)**

<i>Земја</i>	<i>Севкупен ранг</i>	<i>Рангирање според високо образование и обука</i>	<i>Рангирање според иновации</i>
Албанија	109	103	131
Босна и Херцеговина	106	98	121
Хрватска	57	46	50
Република Македонија	94	75	92
Црна Гора	82	79	104
Србија	91	82	78
Бугарија	79	66	88
Романија	74	54	76
Словенија	39	24	30

Извор: СЕФ (2007).

За да се креира конкурентска економија – која расте и генерира работни места ориентиран кон иднината – потребни се мерки на политиките помеѓу многу сектори, вклучувајќи го и образованието, а особено високото образование. Истражувањето спроведено од страна на Светската Банка од почетокот на 1990-тите години покажува дека развојот на високото образование е поврзано со економскиот развој (Светска Банка 1994 година). Овие наоди се потврдени од страна на едно поново истражување за градењето на општества на знаење. Ова истражување покажува дека можноста на општеството да произведува, селектира, адаптира, комерцијализира и користи знаење е од критично значење за одржливиот економски раст и подобриот животен стандард. Оттука истражувањето го подвлекува фактот дека знаењето станало најважниот фактор во економскиот раст (Светска Банка 2002 година; Јусуф и Набешима 2007 година). Човековиот капитал воопшто, меѓутоа особено во високото образование, се покажал како круцијален за поддршка на иновирањето и конкурентноста.

Високото образование и истражувањето и развојот придонесуваат кон економскиот раст на најразлични начини. Прво, високото образование ја снабдува економијата со квалификувани дипломирани кадри со високо развиени вештини. Второ, високото образование креира ново знаење преку истражувањето и иновирањето и, на крајот, образованието придонесува за пренесување и апсорпција на постоечкото знаење, што е од особено значење за земјите во ЈИЕ.

Освен тоа, високото образование може да одигра круцијална улога во воспоставување на модерни, демократски општества. Низа на вештини и знаење кои им се потребни на дипломираните кадри за да бидат успешни на пазарот на трудот, како што е анализа, критичко расудување, и добри комуникациски вештини, се исто така потребни и за однесување во рамките на едно демократско општество. Високото образование може да ги пренесе вредностите на кои се темелат демократските општества.

Целите на овој документ се да ги посочат насоките за реформи на политики во високото образование и истражувањето во земјите на Балканот и да се идентификуваат начини како Светската Банка може да им помогне на земјите во остварувањето на оваа агенда за реформи, особено преку регионална соработка. Во оддел I се дискутира за успешноста на системите за високо образование и истражување во регионот на ЈИЕ и како тие системи им помагаат на земјите и на поединците да станат поконкурентни. Во оддел II се дискутираат клучните насоки на политиките кои засегнатите земји треба да ги имаат во предвид врз основа на меѓународното искуство. Во оддел III се дискутираат опциите за начините на кои Светската Банка може да ги поддржи овие промени во земјите на југоисточна Европа преку регионална соработка.

I. Тековна состојба

Економиите во ЈИЕ веќе ги наградуваат поединците за нивото на нивните образовни постигнување. Јазот помеѓу оние со и оние без високо образование е значителен. На пример, лица со универзитетска диплома имаат најмалку 50 проценти поголеми плати од работници со само основно образование (оваа премија е помала во Босна и Херцеговина, но сепак изнесува доста високи 35 проценти) и најмалку 38 проценти поголеми плати од работници со средно образование (повторно, Босна заостанува со 25 проценти). (Видете ја табела 2 и слика 1 подолу). Лицата кои се стекнуваат со високо образование учествуваат во пазарот на трудот на многу повисоки нивоа во споредба со лицата со пониски образовни квалификации, а во случај на невработеност кај нив е поголема веројатноста дека ќе најдат работа во формалниот сектор, каде што исходите од работата се посигурни и каде лицата полесно можат да добијат пристап до можности за понатамошно

образование и обука (Бечерман и сор. 2007 година). Овие надои се во согласност со доказите од земјите широм светот.³

Табела 2. Премии на плати за универзитетско образование во однос на базично образование, 2005

	<i>Албанија</i>	<i>Босна и Херцеговина</i>	<i>Македонија</i>	<i>Србија</i>
<i>Сите на работоспособна возраст</i>				
1–3 години средно образование	19.2	-1.2	5.3	13.3
4–5 години средно образование	11.5	7.4	19.2	31.0
По средно образование	62.2	32.6	57.4	70.5
<i>Млади лица (помлади од 35 години)</i>				
1–3 години средно образование	15.9	-1.3	-4.1	12.7
4–5 години средно образование	21.2	9.9	7.6	27.6
По средно образование	70.2	45.6	49.2	66.1

Извор: Бечерман и сор. 2007.

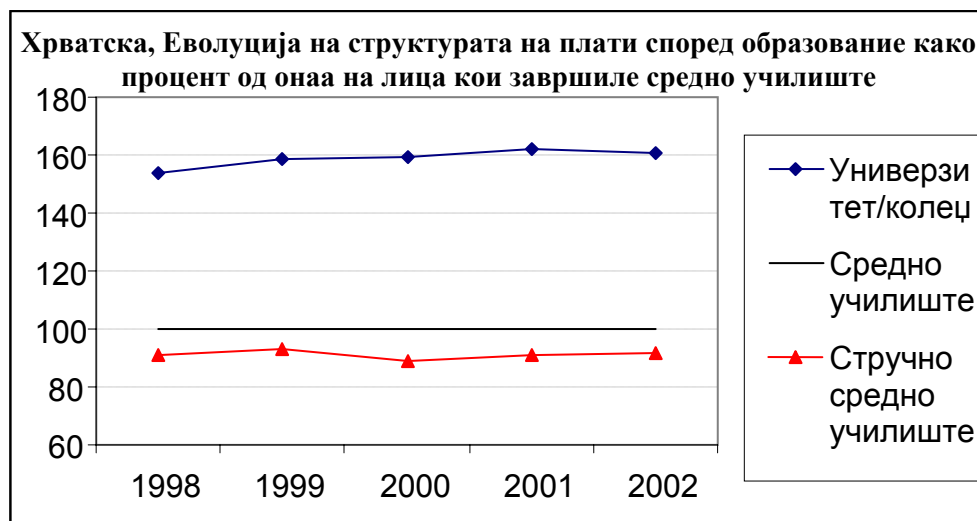
Забелешки: 1. За Босна, податоците се од 2004 година.

2. За Албанија и Босна, бројките се однесуваат на средно стручно наспроти општо средно образование наместо за различно времетраење на програмите за средно образование.

3. Иако Хрватска не е вклучена во табелата, работниците во таа земја со 2 години образование по средното образование и оние со универзитетско или повисоко образование имаат премии на плати од 91,2 проценти и 132,8 проценти, соодветно (Светска Банка 2007б).

³ За општи резултати на пазарот на трудот во земјите во источна Европа и централна Азија, видете Рутковски и Скарпета (2005 година); за стапки на поврат широм светот, видете Патринос и сор. (2006 година).

Слика 1. Структура на плати според образование во Хрватска, 1998–2002 година

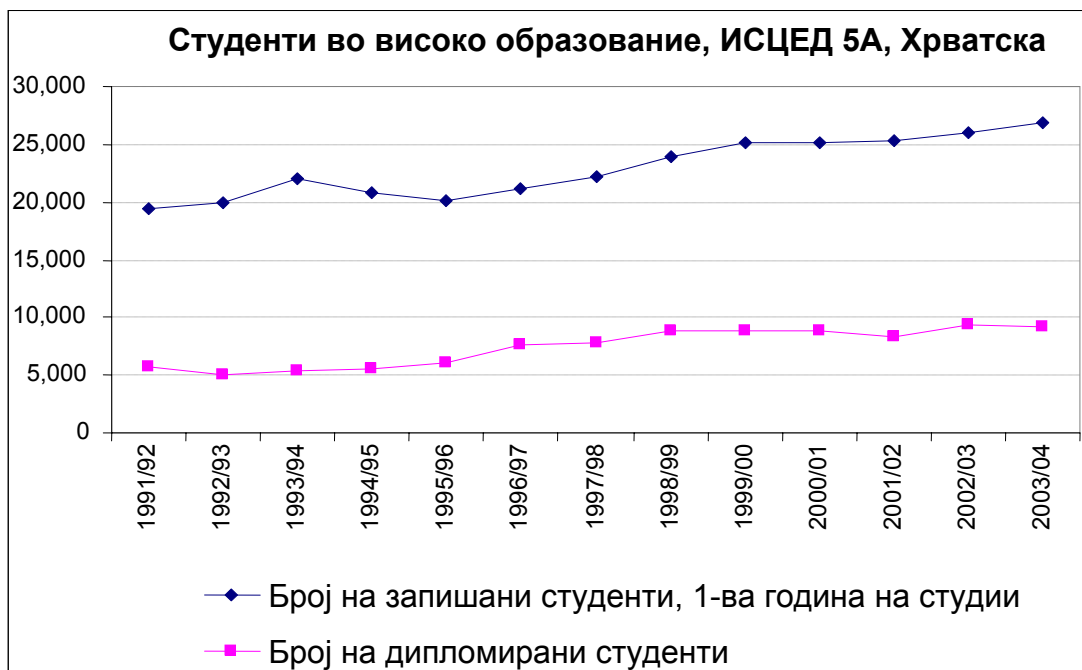
Извор: Република Хрватска (2007 година).

Постојат знаци дека поуспешните компании во регионот бараат профили со понапредни вештини помеѓу вработените – особено, поголеми образовни вештини – како дел од своите конкурентски стратегии. Вештините и образованието на работниците не се посочени како големи економски ограничувања за фирмите од земјите на ЈИЕ, меѓутоа околу една четвртина од фирмите ги посочуваат како проблем за нивното работење и раст (во споредба со, на пример, регулаторни политики, што беше посочено како проблематично од страна на 60 проценти од фирмите). Фирмите во Албанија (околу една третина) малку повеќе ги нагласија вештините како ограничување во споредба со другите земји во ЈИЕ. Ограничувањата поврзани со вештини почесто се посочуваат од страна на фирми кои се подинамични и поконкурентни. Средни компании (50 – 249 вработени), компании кои работат во подинамични сектори, компании чија продажба и извоз растат, млади фирми (помалку од 10 години), и оние кои инвестирале во истражување и развој исто така го нагласуваат ова ограничување повеќе од другите фирми (Бечерман и сор. 2007 година).

Сепак, понудата на работна сила со високо развиени вештини со терциерни квалификации за задоволување оваа растечка побарувачка е слаба во земјите на ЈИЕ. Ниското ниво на ефикасност во високото образование се рефлектира со висока стапка на осипување и ниска стапка на дипломирање од универзитет (види слики 2a и 2b).

Освен тоа, земјите од регионот укажуваат на тоа дека бројките на дипломирани лица со високо развиени вештини, односно лица кои магистрирале или докторирале, стагнираат или опаѓаат (види слика 3). Овој проблем најверојатно ќе опстои и понатаму доколку не се преземат силни активности за поправање на ваквата состојба, поради намалувањето на групите на млади луѓе. Во исто време дипломата по завршување на додипломски студии сеуште не цврсто востановена како самостојна диплома во пазарот на трудот.

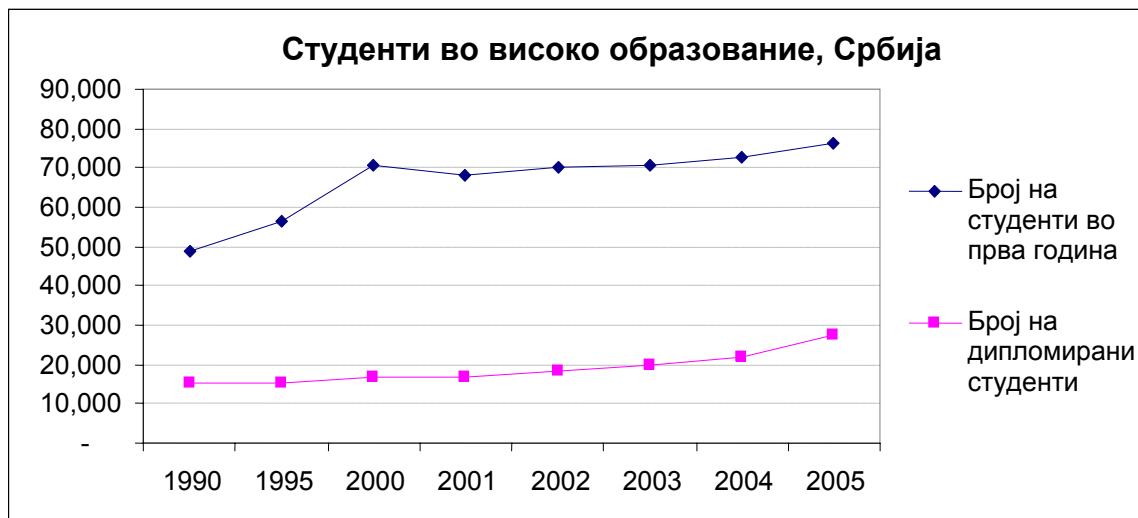
Слика 2а. Студенти во високо образование (ИСЦЕД 5А) во Хрватска, 1991–2004

Извор: Република Хрватска (2007 година).

Забелешка: Студентите од прва година се очекува да дипломираат за пет години.

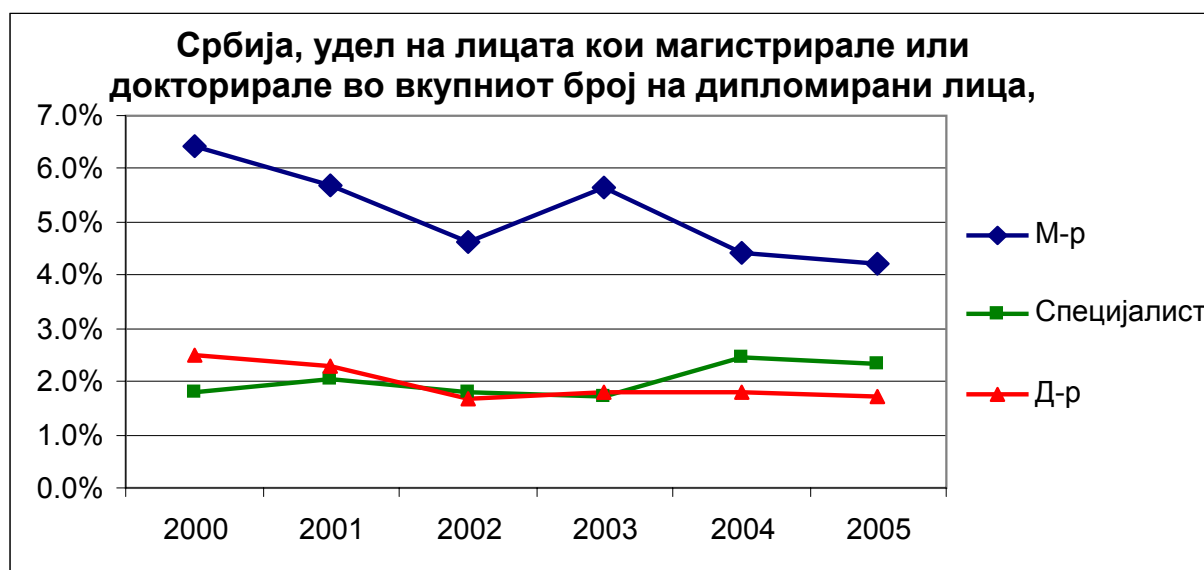
Слика 2б. Студенти во високо образование во Србија 1990–2005

Извор: Српска служба за статистика, <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu> (состојба со јануари 2008).

Забелешка: Студентите од прва година се очекува да дипломираат за пет години.

3. Дипломи од високо образование во Србија, 2000 – 2005 година

Извор: Српска служба за статистика, <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu> (состојба со јануари 2008).

Бројот на луѓе со високо развиени вештини е недоволен во регионот. Кај младите луѓе, помлади од 35 години, кои се општо висококвалификувани, уделот на населението со завршено високо образование се движи од само шест проценти во Босна и Херцеговина до

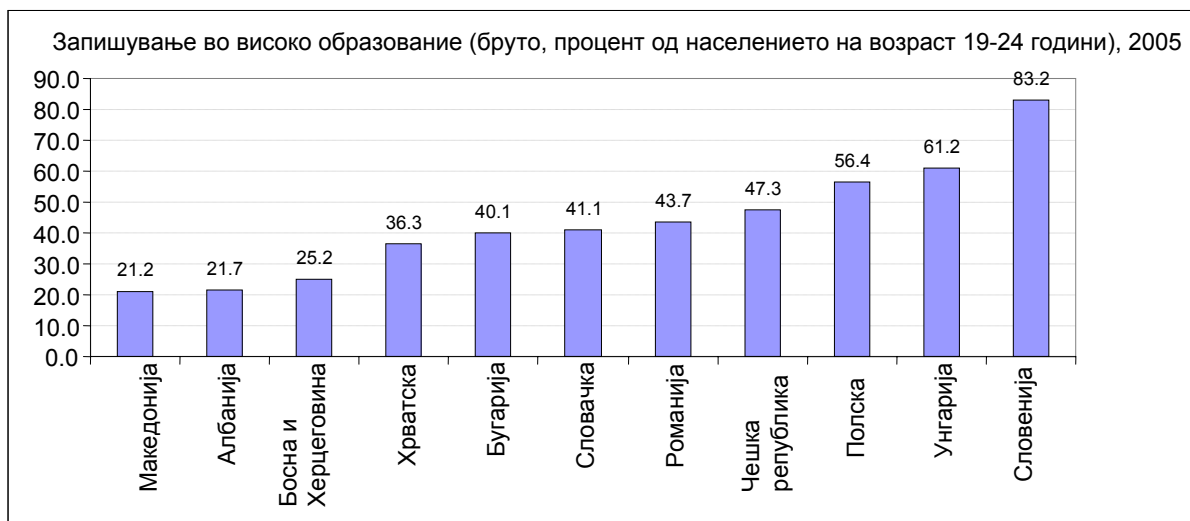
20 проценти во Црна Гора (Бечерман и сор.). Кај вкупното возрасно население, овој удел е уште помал. Во Хрватска, 11,4 проценти од населението имало диплома од високообразовна институција во 2001 година (Адамовиќ и Межнариќ 2003 година). Нема расположливи податоци за директна споредба со Бугарија, Романија и Словенија, меѓутоа овие земји се рангирани со 99 проценти, 48 проценти и 87 проценти, соодветно, од просекот во ЕУ на жители со високо образование (21,2 проценти) (ЕЗ 2006 година). Иако ова се добри вести за луѓето со високо образование, кои може да очекуваат поголеми поврати, сепак не е добра вест за нивните национални економии. Доказите од земјите на ОЕЦД покажуваат дека дури и ако бројот на лица со високо образование се зголемува, повратите за ова ниво на образование сеуште продолжуваат да се зголемуваат (ОЕЦД 2007 година).

Кај талентираните и добро образованите лица од земјите на ЈИЕ поголема е веројатноста дека ќе ја напуштат земјата и ќе бараат можности на друго место. Иако ова претставува проблем со кој се соочуваат скоро сите земји, земјите на Балканот се поставени *под* 110-тото место во светот според оваа мерка (двата исклучока се Хрватска, поставена на 67-мо место, и Словенија, поставена на 37-мо место) (СЕФ 2007 година). Се чини веројатно дека реформите чија цел е зголемена мобилност во рамките на Европа, како на пример реформите кои се преземаат во рамките на болоњскиот процес, заедно со поопштите реформи на визниот режим, уште повеќе ќе го влошат овој проблем. Повторно, иако мобилноста е добра за поединци, ќе биде добра за земјите од кои доаѓаат овие лица само ако тие земји успеат да се здобијат со придобивки од повратници, или од пари односно знаење кое се враќа во земјата. Сепак, ако значителен број на лица се вратат во земјите од каде потекнуваат, ќе се јави потреба од економска и истражувачка инфраструктура која земјите од ЈИЕ сеуште ја немаат. Добро е познато, на пример, дека Ирска успеа да постави обратен тренд во однос на децениите на масивна миграција кон надвор преку спроведување на национална стратегија фокусирана на сеопфатни инвестиции во човечки капитал.

Земјите во ЈИЕ се соочуваат со големи пречки во однос на зголемувањето на бројот на лица со високо образование на среден рок. Прво, стапките на запишување во средно образование, а во некои земји истото важи и за високо образование се релативно ниски. Најновите расположливи податоци за бруто стапките на запишување

во високо образование во земјите на ЈИЕ кои не се членки на ЕУ покажуваат дека тие се 15 или повеќе процентни поени зад земјите од централна и источна Европа (ЦИЕ). Романија и Бугарија, на пример, имаат стапки на запишување во високо образование од 40 проценти и 43 проценти соодветно. Хрватска, сепак, претставува исклучок, со 36 проценти (види слика 4). Овие стапки значително се зголемиле во текот на изминатите пет години, меѓутоа истото важи и за стапките на другите земји. На сличен начин, бруто стапките на запишување во средно образование за Босна (45,0 проценти) и Албанија (58,7 проценти) се значително зад истите во земјите на ЦИЕ (од кои сите имаат стапки на запишување над 92 проценти). Со 86,1 процент, Хрватска е доста блиску до просекот во ЦИЕ; Македонија со 73,4 проценти е во средината (УНИЕФ 2007 година). За Србија нема ажурни информации, но во 2001 стапката кај нив беше блиску до онаа на Босна (т.е. помалку од 50 проценти).

Слика 4. Запишување во високо образование во југоисточна Европа, 2005 година

Извор: База на податоци ТрансМОНЕЕ, 2006 година.

Меѓутоа стапките на запишување во средно и високо образование даваат погрешна слика за понудата на дипломирани кадри на пазарот на трудот, поради високите стапки на осипување и многу ниските стапки на дипломирање. Постојат докази кои укажуваат дека стапката на преминување од средно во високо образование е доста висока во некои земји на ЈИЕ. На пример, извештаите укажуваат дека 70 проценти од лицата во

соодветната возрасна група во Црна Гора влегуваат во високо образование; најновите бројки од Македонија укажуваат дека повеќе од 60 проценти од матурантите продолжуваат во високото образование.⁴ Сепак, стапките на дипломирање од универзитетите продолжуваат да бидат ниски. На пример, помалку од 20 проценти од студентите во Србија дипломираат на време⁵, а во Хрватска такви се само 10 – 15 (Република Хрватска 2007 година). Овие стапки одат рака под рака со стапките на осипување кои се значително повисоки од просекот во ОЕЦД од 30 проценти (ОЕЦД 2007 година). Оттука за да се опфатат стапките на продолжување во високото образование, изготвувачите на политики исто така треба да го согледаат прашањето на обезбедување на средно образование, заедно со севкупниот дизајн на образовниот систем.

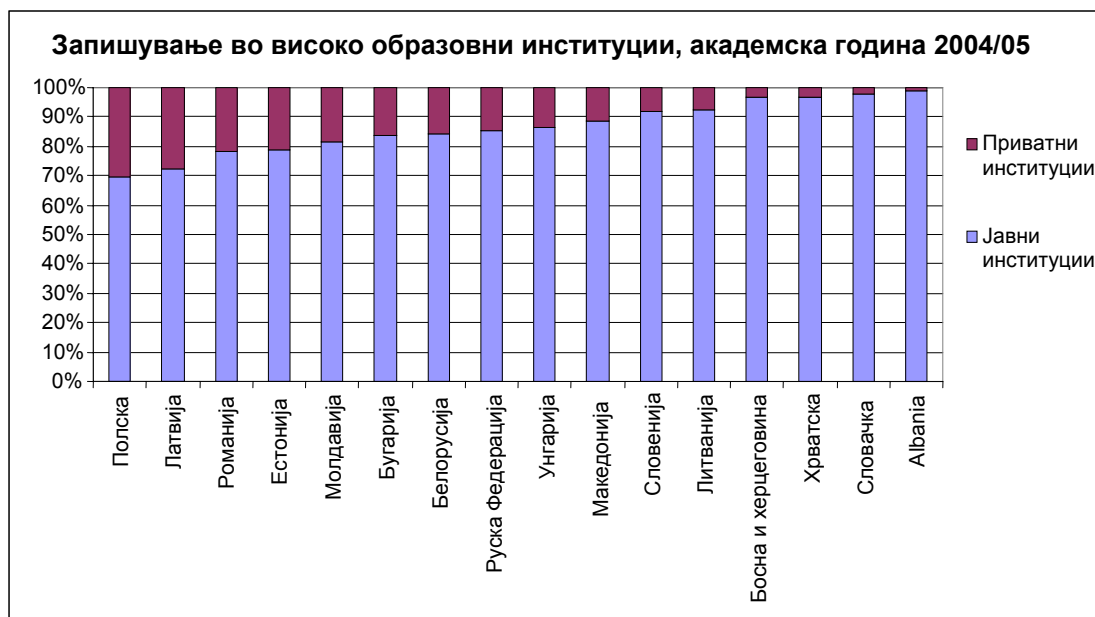
Значителниот пораст на стапката на запишување во приватни институции не надоместува за слабата понуда на високо квалификувани лица дипломирани од јавни високообразовни институции во југоисточна Европа. Земјите во ЈИЕ потпаѓаат во две категории (видете ги слики 4 и 5): оние кои се отворени во однос на се поголемите стапки на запишување во приватниот сектор и оние кои не се. Во првата категорија, стапките на запишување во Македонија нагло се зголемија по легализирањето на приватното средно образование и се чини дека сеуште растат. Пристапот до високо образование за етничките Албанци, преку универзитетот во Тетово, се зголеми толку драстично во Македонија во текот на изминатите пет години што практично сите етнички Албанци во земјата кои матурираат од средното образование сега можат да бидат опфатени. Иако вкупните бројки за стапките на запишување во високо образование во Албанија се сеуште многу ниски, сепак и оваа земја потенцијално влегува во оваа категорија, како Бугарија и Романија. Втората категорија на земји каде приватното високо образование не е толку добредојдено, како што се Босна и Хрватска, се чини (врз основа на трендовите при запишувањето) дека повеќе се спротивставуваат на ширењето на приватното високо образование и многу е веројатно дека таму стапките на запишување ќе бидат многу помали на долг рок (поблиску на оние во Словенија). Не е јасно зошто стапките на запишување се разликуваат толку многу помеѓу овие две групи на земји. Тие

⁴ Приватна комуникација на авторите со ректорите на универзитети, октомври 2007 година..

⁵ Српска служба за статистика.

се чини дека имаат слични правни и регулаторни рамки и слична конкуренција од студенти и ученици кои плаќаат школарина во јавните институции.⁶ Потешкотиите со кои се соочуваат Босна и Хрватска главно се поврзани со нивната потреба да фатат чекор во смисла на севкупните стапки на запишување во високо образовниот сектор, а тука значително се разликуваат од Словенија. Најновите бројки покажуваат дека во Словенија се запишуваат 5.618 студенти на 100.000 жители; соодветните бројки за Босна и Хрватска се 2.166 и 3.632, соодветно (Европски центар за високо образование 2007 година).

Слика 5. Расчленување на запишувањето во високото образование во централна и источна Европа, 2004–2005

Извор: Европски центар за високо образование (2007 година), освен Република Македонија (податоците се обезбедени од Министерството за образование и наука, ноември 2007 година).

Земјите од ЈИЕ исто така се соочуваат со значително намалување на големината на возрастните групи во сите фази на образованието, што претставува тренд кој најверојатно уште повеќе ќе ја намали бројката на дипломирани лица со високо развиени вештини кои ќе влегуваат на пазарот на работна сила во иднина. До 2025 година, бројот на млади луѓе кои влегуваат во високото образование за прв пат се

⁶ Овој проблем заслужува подлабоко проучување, но за жал беше вон обемот на овој извештај.

предвидува да се намали за повеќе од 30 проценти во сите земји на ЈИЕ (во Албанија и Србија, сепак, оваа проценка е 15 проценти и 26 проценти соодветно) (Светска Банка 2007 година). Бугарија и Романија се соочуваат со уште поостри намалувања. Намалувањето на големината на возрастните групи, доколку сите останати работи останат исти, овозможува зголемување на стапките на запишување без да се зголемат ресурсите, меѓутоа тоа исто така значи дека апсолутните бројки на дипломирани лица ќе се намалат доколку овие земји не успеат да ги зголемат стапките на продолжување во и дипломирање од високото образование. Бугарија веќе се соочува со намалување на апсолутните бројки на ученици кои влегуваат во високото образование (Светска Банка 2007а). Освен тоа, овие земји во иднина ќе треба да обезбедат поголеми можности за оние кои веќе се на пазарот на трудот да продолжат да се образуваат и обучуваат.

Освен прашањата во однос на бројот на студенти, земјите на Балканот исто така се соочуваат со значителни проблеми во однос на квалитетот на високото образование.

Иако не постојат добри компаративни податоци, студиите за високообразовните институции во ЈИЕ постојано укажуваат дека доминираат старомодните наставни методологии, како и испитувања кои тестираат учење напамет и способност да се помнат факти (видете, на пример, ЗУЕ 2003 година). Овие фактори претставуваат важен дел од објаснувањето за високите стапки на повторување и осипување во високото образование во регионот. Приближна мерка за квалитетот на образованието е дали во одредена земја се запишуваат студенти од други земји. Сепак, и покрај желбата за академска мобилност, исто така е интересно да се види дали студентите во одредена земја се охрабрени да посетуваат универзитети во својата земја поради квалитетот на домашните институции. Во табела 3 е прикажано дека во земјите на ЈИЕ, стапките на запишување на странски студенти се ниски и дека голем дел од нивните студенти одат на студии во други земји. Исто така треба да се забележи дека најголем дел од странските студенти кои студираат во земјите на ЈИЕ доаѓаат од соседните земји, на пример, во Хрватска, студентите од Босна и Херцеговина, Словенија и Србија и Црна Гора сочинуваат 59 проценти од странските студенти.

Табела 3. Странски студенти запишани во земји од ЈИЕ и жители на земји од ЈИЕ кои студираат надвор од својата земја.

	<i>Странски студенти во високото образование како % од сите студенти во високото образование</i>			<i>Процент од сите студенти во високото образование (ИСЦЕД ниво 5 и 6) запишани на студии надвор од својата земја</i>		
	2000	2003	2004	2000	2004	2005
Бугарија	3.11	3.48	3.63	3.2	8.6	8.7
Хрватска	--	0.55	0.63	--	6.9	6.3
Република Македонија	0.66	0.25	0.33	6.2	10.4	12.1
Романија	2.78	1.51	1.53	1.5	2.4	2.3
Словенија	0.93	1.05	1.06	2.2	2.1	2.0
ЕУ 27	4.95	6.16	6.32	2.1	2.2	2.2

Извор: ЕЗ (2007 година).

Во земјите на ЦИЕ, како и на други места во светот, остриот пораст на бројот на приватни институции беше проследен со загрижености во однос на нивниот квалитет. Овие загрижености често пати довеле до креирање на механизми за акредитација и осигурување на квалитетот. Сепак, недостатокот на сигурни податоци и механизми за мерење на квалитетот не дозволува да се извлекуваат робусни заклучоци, што доведува до различни толкувања на податоците кои постојат. На пример, во Грузија, една промена на политики во 2003 година која доведе до строго спроведување на исходите од акредитациите, доведе до тоа 110 од 227 институции да ја загубат дозволата да запишуваат нови студенти во наредната академска година (Пахуашвили 2007). Иако овој исход укажува дека 110 институции биле со лош квалитет, тој исто така укажува дека за 117 приватни институции е утврдено дека се со (најмалку) задоволителен квалитет.

Процедурите за внатрешно и надворешно осигурување на квалитет на институциите за високо образование во ЈИЕ се во голема мера неефикасни и не се во согласност со најновите актуелности во Европа. Надворешното осигурување на квалитет поврзано со признавање на дипломи и програми стана услов на болоњскиот процес во ЕУ, а исто така и потреба, со оглед на ширењето на високото образование, особено во приватниот сектор. Како одговор, земјите во регионот на ЈИЕ често воспоставуваа ригидни механизми за осигурување на квалитетот кои се фокусираа на евалуација и акредитација на институции, како евалуација и акредитација на поединечни програми. Овие механизми, сепак, не придонесоа за постоење на висококвалитетни институции. Наместо тоа, резултатот беше

формирање на многу бирократски тела за осигурување на квалитетот кои не беа доволно втемелени во европската и меѓународната заедница за осигурување на квалитет.

Постојат различни пристапи кон осигурувањето на квалитетот, особено, помеѓу Соединетите Американски Држави и земјите од Европа (кои може да се разликуваат и меѓусебно). Додека некои земји порано се фокусираа на акредитирање на ниво на програма (на пример: Германија, каде што сеуште се води дискусија за проблемите со ваквиот пристап, вклучувајќи и постапки кои се премногу бирократски), други земји се придвижиле во насока на акредитирање на институции (на пример: Обединетото Кралство, и Соединетите Држави). Во Ирска, беше спроведена голема реформа која доведе до тоа надворешното осигурување на квалитет да биде, до одреден степен, самостојно организирано од страна на институциите за високо образование. Ирска го усвои „пристапот на соодветност на целта“ во кој контролата главно е фокусирана на внатрешните механизми за осигурување на квалитетот во рамките на самите институции. Овие промени се базирани на долгогодишно искуство во надворешни системи за осигурување на квалитет според тоа треба да бидат земени во предвид кога се дискутира на осигурувањето на квалитетот во ЈИЕ.

Земјите во ЈИЕ, всушност се соочуваат со голем предизвик при воспоставувањето на ефективни надворешни системи за осигурување на квалитет на национално ниво. Поради нивните мали големини, тие не се во состојба да разрешат низа прашања поврзани со надворешното осигурување на квалитет, вклучувајќи и организација на независни колегијални прегледи на национално ниво. Здружението на универзитети на Европа (ЗУЕ) укажа дека овие прашања треба да се разрешат на регионално ниво (ЗУЕ 2007 година). Понатаму, во Берлинското коминике, кое беше резултат од министерскиот состанок на земјите потписнички на болоњскиот процес во 2003 година, се нагласува дека самите универзитети понесуваат најголем дел од одговорноста на осигурување на квалитетот. Сепак, до денес, земјите од ЈИЕ не посветуваат доволно внимание на развојот на солидни механизми за осигурување на квалитетот во институциите за високо образование. Таквите механизми треба да бидат централно лоцирани, да бидат соодветно опремени со човечки ресурси, и втемелени во универзитетите. Освен тоа, во ЈИЕ немало информирани дебати за постигнување на рамнотежа помеѓу внатрешните и надворешните механизми за осигурување на квалитет.

Тековните актуелности во Европа би можеле да предизвикаат особени проблеми со осигурувањето на квалитетот во земјите од ЈИЕ. Неодамна е воспоставен регистар на агенции за осигурување на квалитет во Европа, и земјите се повеќе ќе бидат под притисок да ги користат агенциите од овој список. (Европската комисија ја поддржува идејата земјите да можат да го употребат било кое тело за осигурување на квалитетот (ОК) од регистарот со цел да ги исполнат своите меѓународни обврски во однос на ОК.) Самата големина на земјите од ЈИЕ, а со тоа и потенцијалната група на субјекти кои можат да направат колегијален преглед на национално ниво, покренува загрижености околу тоа дали земјите од ЈИЕ ќе можат да регистрираат свои национални агенции. На овие агенции најверојатно ќе им биде тешко да се натпреваруваат со растечкиот „пазар“ на осигурување на квалитет во Европа.

Институционалната структура на моќни правно самостојни факултети во рамките на универзитети е во основата на многу од претходно спомнатите проблеми и оттука го попречува развојот на јавните универзитети во ЈИЕ. Оваа структура има неколку неповолности. Не е ефикасна, бидејќи секој факултет нуди сеопфатен сет на курсеви (со што се дуплицираат курсевите и програмите кои ги нудат други факултети во рамките на истиот универзитет) и има своја администрација. Не е ефективна бидејќи добрите практики не можат да се рашират во целата институција, на пример, во однос механизми за осигурување на квалитет, добра настава, или мултидисциплинарни курсеви. Не е транспарентна бидејќи поединечните факултети (односно нивните декани) лобираат во националните парламенти во однос на обезбедување на наменетите или дополнителни приходи.⁷ Оваа структура исто така создава можности за коруптивни практики при наменувањето на ресурсите и оценувањето на студентите. На крај, што е и најважно, оваа институционална структура не им овозможува на универзитетите да креираат основен идентитет и мисија, преку кои ќе го мапираат својот развој, ќе ги искористат своите компаративни предности, и ќе вршат распределба на ресурси. Како последица на ова, постои високо ниво на едноличност во однос на видовите на универзитети кои постојат во ЈИЕ: универзитети кои не успеваат да понудат флексибилни, иновативни курсеви

⁷ Постои и уште пошироко прашања на управување во овие земји: многу избрани политичари (а исто така и многу државни службеници на повисока позиција во министерствата за образование) продолжуваат да држат наставни и/или истражувачки позиции во универзитетите во ЈИЕ.

фокусирани кон студентите. Универзитетите исто така не успеваат да ги фокусираат своите мали ресурси на истражувачки активности каде имаат компаративна предност, вклучувајќи стратешки сојузи со други институции во регионот на ЈИЕ и пошироко. Освен тоа, недостатокот на ефективни механизми за јавна отчетност значи дека не постои рамка за подобрување на квалитетот и ефикасноста на овие институции. Очигледно е дека високо децентрализирана организациона структура не е задолжителен услов за да се биде универзитет од светски ранг, како што се гледа од примерите со универзитетите во Оксфорд и Кембриџ. Сепак, со оглед на великодушното финансирање на овие два универзитета од страна на државата, особено за истражување, и нивните здрави донации, нивото на ресурси со кои располагаат се очигледно многу различно од она што може да биде мобилизирано од страна на институциите во ЈИЕ. Потоа, овие два универзитета и натаму одржуваат низа карактеристики кои ги соединуваат, а во исто време креираат силни брендови во рамките на кои одделенијата и колеџите ги промовираат своите услуги. **Постојат неколку успешни приказни, како што е универзитетот во Тузла во Босна и Херцеговина, и универзитетот на Црна Гора, каде универзитетите го подобриле своето работење со тоа што правно се интегрирале.** Универзитетот на југоисточна Европа во Тетово, Македонија — приватен универзитет — е интегриран од своето основање во 2005 година. Во Тузла, студија на универзитетот по неговите први пет години под унифициран менаџмент утврди дека е остварено намалување на вкупните расходи од владиниот буџет за 20 проценти, зголемување на персоналот за двапати, зголемување на стапката на запишување за трипати, подобрување на лабораториите и библиотеките, и диверзификација на финансирањето (Светска Банка 2003 година). Во меѓувреме, универзитетот исто така понуди поголем избор и флексибилност на студентите во рамките на сите програми и подобар пристап до професорите преку елиминирање на прекумерното програмирање на наставниот персонал.

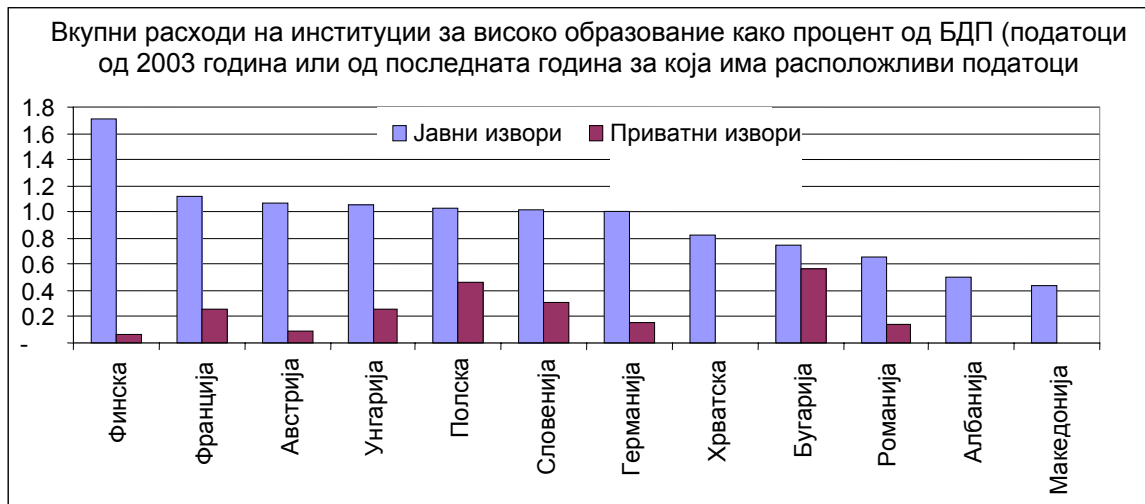
Меѓутоа, законите чија цел е интегрирањето на институции не се секогаш ефективни. Во Словачка, на пример, се чини дека компромисите постигнати за време на донесување на соодветното законодавство во основа ги поткопаа напорите на реформите и не се остварија значителни промени. Реформскиот процес беше предвиден како постепен пристап, меѓутоа беа преземени само првичните чекори. Во Словенија, од друга страна, релевантниот закон никогаш немаше за цел да се создадат целосно интегрирани

институции (Квиок 2007 година). Овие примери претставуваат корисна лекција за земјите од ЈИЕ, од кои сите до сега имаат донесено законодавство за промена на институционалната структура на нивните универзитети. Хрватска веќе се соочува со долгиот и тежок процес на спроведување на својот закон во однос на ова прашање.

Во споредба со другите земји во Европа, јавните расходи на институциите за високо образование како дел од БДП се ниски во сите земји од ЈИЕ. На пример, Албанија, Бугарија, Хрватска, Македонија, и Романија потрошиле многу помалку од еден процент од БДП за оваа цел во 2003 година, за разлика од просекот на ЕУ-19 од 1,1 процент (види слика 6). Словенија е блиску до просекот на ЕУ.

Ниту јавните ниту приватни извори на финансии не ги мотивираат факултетите да ја зголемат ефикасноста и стапките на дипломирање. Јавните средства се распределуваат на универзитетите врз основа на влезни показатели, како што се број на студенти, и професори. Општо земено универзитетите добиваат доволно пари само да ги покријат платите, што им остава мал простор за други активности освен настава. Во Црна Гора, на пример, грантови на истражување се даваат посебно и само врз основа на апликации за индивидуални проекти (Циегле2007 година). Сепак, дури и во случај буџетите да се обезбедуваат како блок дотации, овие средства не можат да се користат за истражувачки активности или услуги доколку износот е доволен само за да се покријат платите.

Слика 6. Расходи на образовни институции како процент од БДП во одредени земји

Извор: Институт за статистички податоци на УНЕСКО, По 20/20, интернет сервер на податоци, верзија 7.4.

Иако нивото на финансирање од страна на државата и понатаму е компаративно ниско, јавните институции сепак можеле да соберат ресурси од надоместоци за школарина. Сепак, надоместоците за школарина заедно со тековното јавно финансирање ги мотивира институциите да ги задржат студентите во системот и оттука доведува до намалување на ефикасноста. Јавните институции смеат да запишуваат колку што можат повеќе дополнителни студенти освен оние кои добиваат јавни субвенции (во согласност со одредени просторни услови).⁸ Надоместоците за школарина кои ги плаќаат овие студенти, освен тоа, обично се многу поголеми од јавната субвенција.⁹ Всушност, износот на пари кој студентите кои самостојно плаќаат школарина треба да го платат на јавните институции може да биде доста голем. Во Хрватска, годишните надоместоци за школарина на јавните универзитети изнесува помеѓу 680 ЕУР и 1.150 ЕУР. Универзитетот на Црна Гора наплаќа 1.000 ЕУР годишен надоместок за школарина, споредено со 1.300 ЕУР во приватниот високообразовен сектор.¹⁰ Ова ниво на

⁸ Во Македонија, сепак, владата поставува квоти во однос на бројот на студенти кои плаќаат целосна школарина.

⁹ Сепак, сеуште не е спроведена анализа на односот помеѓу надоместоците кои ги наплаќаат универзитетите од една страна и единечните односно маргиналните расходи на студентите кои само плаќаат надоместок за школарина.

¹⁰ Приватни комуникации на авторите со ректори на универзитети, јуни 2007 година.

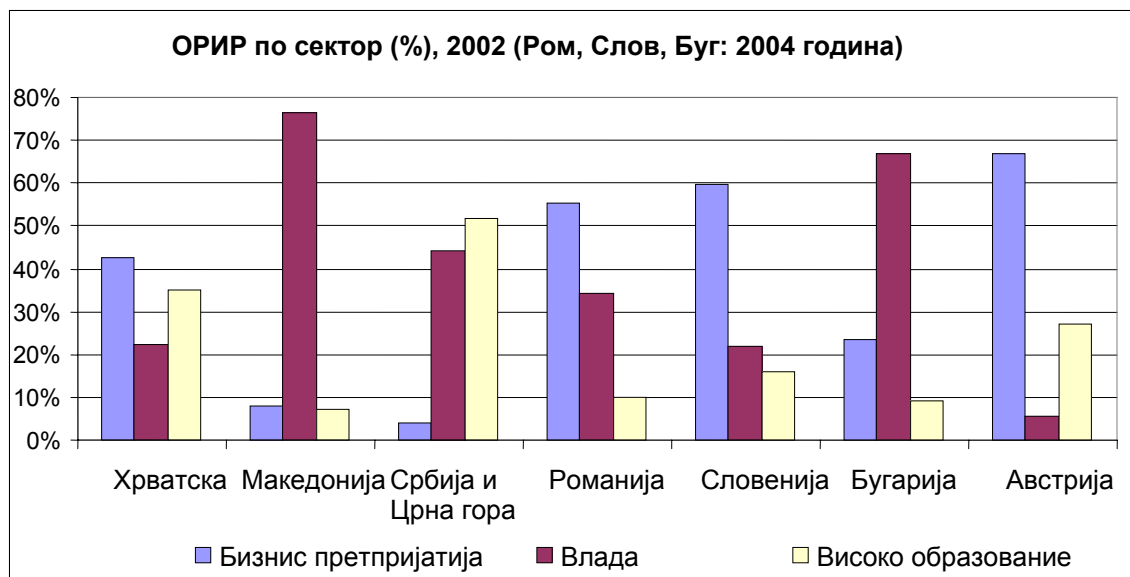
надоместоци доминира во земјите од ЈИЕ уште од почетокот на нивната транзиција и делумно го објаснува немањето на значителна стапка на приватни запишувања. Сите приходи кои се изгубени од јавните извори, на пример, кога студентите ќе го достигнат крајот на периодот на јавно финансирање, можат брзо да се надоместат со тоа што овие студенти ќе бидат префрлени во делот на студенти кои плаќаат школарина. Оваа промена создава мотивација за задржување на студентите во системот и по предвидениот период на студирање. Исто така постојат многу субјективни докази дека професорите им наплаќаат на студентите за можноста повторно да полагаат испити.

Приватните ресурси се концентрирани во неколку факултети и не се користат за доброто на институциите во целина. Правните и економските факултети генерираат далеку најголем дел од приватните ресурси во јавните универзитети во ЈИЕ, додека другите факултети немаат многу средства. Со оглед на правната независност на факултетите, истите немаат обврска да ги споделуваат приходите од студентите кои самостојно плаќаат школарина, дури и за капацитети (што би било во нивен интерес), како што се централизирани канцеларии за трансфер на технологии, библиотеки, или посебни капацитети за студенти со посебни потреби.

Системите за високо образование во ЈИЕ исто така не се добро подготвени и за две други големи задачи поврзани со придонесување кон конкурентноста на своите земји: апсорпција на знаење и иновација. Овие недостатоци одразуваат големи ограничувања во однос на побарувачката за истражување и развој од страна на приватни компании. Далеку најголемиот дел од персоналот кој работи на истражување и развој се во јавниот сектор. Тие се или директно вработени од страна на националната влада или работат во високото образование (многу малку истражување и развој се спроведува од страна на приватните универзитети). Како што може да се види на слика 7, во одредени земји како што е Хрватска, Словенија и Романија, над 40 проценти од националните расходи за истражување и развој доаѓаат од бизнис секторот. Сепак, во други земји на ЈИЕ, расходите на приватниот сектор на истражување и развој се занемарливи. Целта во ЕУ за овие расходи е 3 проценти од БДП, со тоа што две третини од овој износ се бараат од приватниот сектор (двете нивоа се 1,8 проценти и 55 проценти

соодветно).¹¹ Свкупно се чини дека слабата побарувачка за истражување и развој во ЈИЕ е посериозен проблем отколку понудата, барем како што на тоа гледа бизнис секторот (Радошевиќ 2007 година).

Слика 7. Општи расходи за истражување и развој (ОРИР) во одредени земји, 2004 година

Извор: Светска Банка (2005); Оддел за население на Обединети нации (2004 година); УНЕСКО, институт за статистика, база на податоци за наука и технологија.

Системите за истражување и развој во ЈИЕ малку придонесуваат за конкурентноста на соодветните земји преку иновации. Хрватска е далеку најуспешната земја во регионот. Групната анализа покажува дека оваа земја е послична на земјите членки во ЕУ, додека останатите земји од ЈИЕ формираат посебна група. Во рамките на оваа група, Албанија и Босна и Херцеговина се најслаби во смисла на иновација (Радошевиќ 2007 година). Овој наод се одразува во ограничениот број на патенти кои земјите од ЈИЕ успеале да ги обезбедат (види табела 4). Земјите од западен Балкан многу заостануваат зад другите европски земји во смисла на апликации за патенти. Во Хрватска стапката на аплицирање за патенти е највисока во регионот, но сепак е ред големина зад Словенија која, од своја страна, е активна само колку една четвртина од просекот во ЕУ. Понатаму,

¹¹ ЕУРОСТАТ, „Статистика во фокус: Наука и технологија,“ 23 (2007 година). За жал бројките за ЕУ не се директно споредливи со податоците за земјите од ЈИЕ на слика 7.

земјите во ЈИЕ се чини дека привлекуваат многу малку странски директни инвестиции во полето на истражување и иновации.

Табела 4. Просечен број на годишни апликации за патенти во Европскиот патентен завод на 100.000 жители во земјите од ЈИЕ, 1997–2003

Хрватска	0.42	Австрија	12.92
Бугарија	0.12	Словенија	1.98
Србија и Црна Гора	0.06	Унгарија	0.84
Романија	0.03	Грција	0.51
Босна и Херцеговина	0.02	Турција	0.05
Република Македонија	0.01	ЕУ 15	11.96
Албанија	0.01	ЕУ 25	10.39

Извор: Европски патентен завод <http://www.epo.org>, (состојба со декември 2007 година).

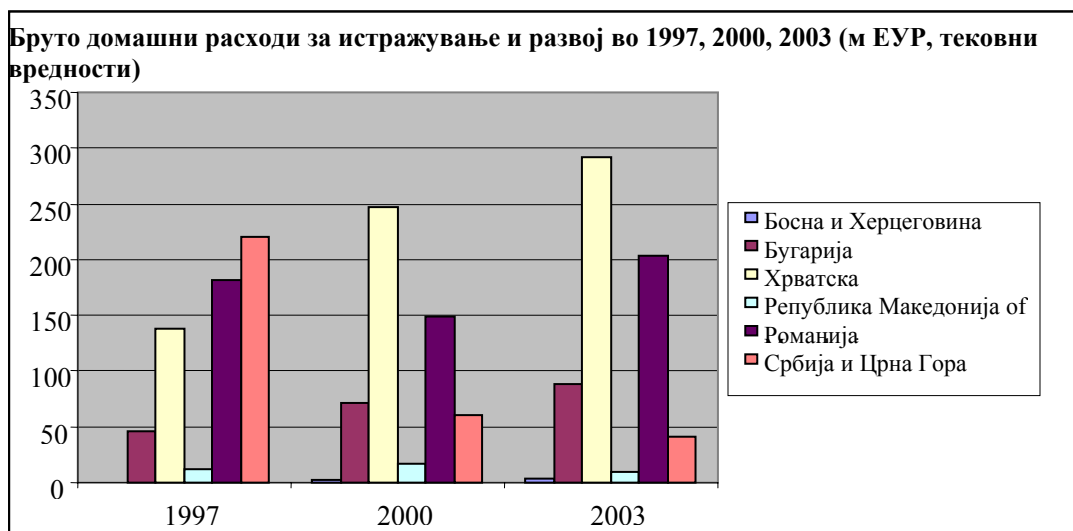
Влезната страна на системите за истражување и развој во ЈИЕ е слична со излезната страна: релативно мал број на истражувачи и страшно ниски расходи. Повторно, Хрватска е понапред од другите земји во регионот, со ставка за истражување и развој од 1,22 проценти од БДП. Навистина, Хрватска има 6,66 истражувачи на 1.000 луѓе на пазарот на работна сила, што претставува повисока бројка од просекот во ЕУ-15 кој изнесува 5,4 (види слика 8). Другите земји од западниот Балкан имаат помалку од половина од овој однос, што постепено но сигурно опаѓа во Србија, Црна Гора и Македонија од средината на 1990-тите години. Вкупното финансирање на истражување и развој за сите земји освен Хрватска е, општо земено, под еден процент; финансирањето во Србија драстично опадна од 2000 година кога достигна стапка поголема од два проценти (види табела 9). Со оглед на големината на економиите во овие нации, ова претставува многу ниско ниво на расходи (на пример, 23 милиони ЕУР во Македонија во 2003 година). Во смисла на обемот на расходи, Хрватска значително отскокнува во регионот (со расходи од 300 милиони ЕУР во 2003 година) — што е повеќе дури и од Романија и Бугарија.

Слика 8. Однос на бројот на истражувачи на 1000 работници во работната сила, одредени земји, 2003 година

Извор: Здружение за промоција на истражувањето (2006 година).

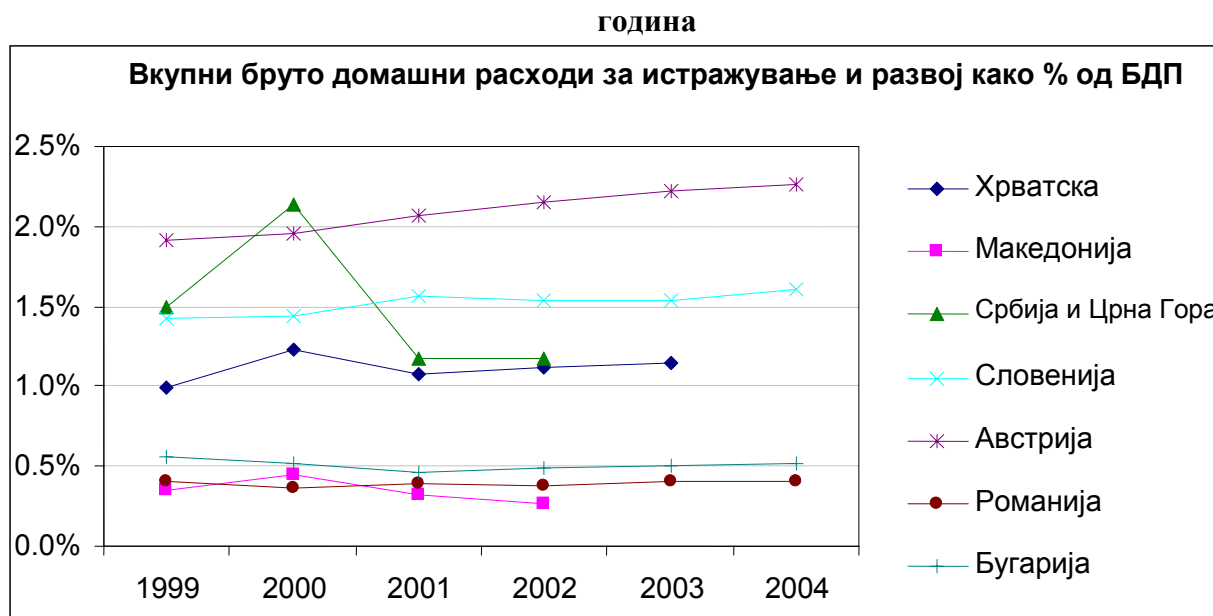
Слика 9. Бруто домашни расходи за истражување и развој, различни години (милиони ЕУР)

Извор: Здружение за промоција на истражувањето (2006 година).

Забелешка: Проенти за Србија и Црна Гора 1997, 2000, 2001; за Босна и Херцеговина, 2000 и 2003.

Слика 10. Расходи за истражување и развој како процент од БДП, 1999 – 2004

Извор: Светска Банка (2005); Оддел за население на Обединети нации (2004 година); УНЕСКО, институт за статистика, база на податоци за наука и технологија

II. Што треба да се направи?

Опсегот и големината на проблемите со кои се соочуваат високообразовните и научноистражувачките системи во земјите на ЈИЕ бараат опсежен одговор, кој ќе се спроведува подолго време. Во овој оддел се објаснуваат можните соодветни одговори на овие предизвици, а потоа се разгледува по кој редослед земјите може спроведат реформите. Во следниот оддел се дава преглед како регионалната соработка може да им помогне на земјите во регионот да напредуваат.

Под услов да е донесена соодветната законска рамка, првиот услов за добро функционирање на високообразовните системи во регионот е системот ја јавно финансирање кој обезбедува мотивација за институциите да ги исполнат своите соодветни мисии. На среден рок оваа цел може да се постигне само преку развој на механизми за финансирање засновани на извршувањето. Овие механизми постојат како повеќе модели, но со значителни административни и регулативни услови. Сепак, искуството на другите земји во светот покажуваат дека релативно мал износ на пари (на пример помалку од 10 проценти од вкупните буџети на универзитетите) може да имаат

значително влијание врз однесувањето на институциите. Тоа особено важи ако за дистрибуирање на инвестициите се користи механизам заснован на извршувањето, наспроти периодичното трошење (Салми и Хауптман 2005). За да бидат ефективни, овие механизми треба да им овозможат на институциите да развијат и да одговорат со добро дефинирани стратегии за високото образование и да обезбедат мотивација за ефикасно, ефективно високо образование и истражување. Во контекстот на ЈИЕ, овие цели бараат повторно определување на концептот и повторно договарање што значи една високообразовна институција да биде автономна. Во моментов, високообразовните институции во ЈИЕ тврдат дека автономијата значи отсуство на влијание од државата, и дека тоа е единствен начин на кој можат да ја одбранат основната вредност на академската слобода. Во остатокот од Европа, поимот на академската слобода на универзитетите е поврзан со одговорноста кон државата за работењето на високообразовните институции.

Друг основен услов за високообразовни системи кои добро функционираат е организационото реструктурирање на универзитетите. Оваа задача бара елиминирање на одделниот правен статус кој го имаат поединечните факултети и утврдување на универзитетот како главно правно лице. Клучните функции кои треба да и се доделат на централната управувачка структура вклучуваат:

- општо управување и стратешко планирање на институцијата;
- примање јавни средства за разни (т.е. неповрзани со проекти) активности на институцијата на централна универзитетска сметка;
- управување со приливот на средства на универзитетот во согласност со стратешките приоритети;
- подготовка на општ буџет на универзитетот, вклучувајќи ги и приходите кои ги остваруваат поединечните оддели;
- вработување на целокупниот наставен и ненаставен кадар;
- управување со имотот и другите средства на универзитетот;
- обезбедување централни објекти и функции (оваа функција може да вклучи и централна канцеларија за обезбедување квалитет, прибирање и обезбедување податоци итн.);
- одговорност за отчетноста за работењето на универзитетот кон владата и јавноста;

- клучна улога во шемите за наградување на академскиот кадар; и
- општо претставување на институцијата.

Универзитетите треба да размислат и за формирање надворешно управно тело (т.е. универзитетски одбор) кое ќе вклучи претставување на чинителите како што се деловната заедница и локалната администрација. Управното тело игра клучна улога во утврдувањето стратешки насоки на високообразовната институција и обезбедува прв ред на надзорот (во име на државата). Повеќето закони во земјите на ЈИЕ пропишуваат управни тела на универзитетите, но тие не можат да играат ефективна улога во постојните фрагментирани институции.

Овие промени ќе бараат политичка волја на владите. Преструктурирањето на државните универзитети ќе бара длабоки промени во дистрибуцијата на моќта и парите во рамките на овие институции, намалување на обемот на коруптивни практики и, ако целосно се спроведе, ќе доведе до појава на вишок вработени. Поради тоа, не е за изненадување дека постои отпор кон овие реформи. Целосното спроведување на овие реформи ќе бара продолжено внимание кон голем број детали во текот на повеќе години. Искуството на Словенија и Словачка покажува дека погрешните детали може да ја поткопаат целокупната реформа (види погоре). Поради тоа, владите, особено министерствата за високо образование треба активно да се вклучат во секоја фаза на реформскиот процес.

За универзитетите да станат поефикасни и ориентирани кон резултатите, значително треба да се подобрат нивните управни капацитети. Владите треба да обезбедат поддршка за оваа работа, која треба да трае повеќе години. Освен градењето на капацитетите на поединечните менаџери (како што е ректорот), исто така, треба да се зајакнат и вкупните капацитети на системите за податоци и информации (заради платите, сметководството и запишувањето). Овие системи му овозможуваат на ректоратот да управува со универзитетот и да игра витална улога во воспоставувањето на внатрешен систем за осигурување на квалитетот. Владите би можеле да размислат дали би можеле да се развијат заеднички информатички системи за сите универзитети во дадена земја за да се олесни јавната одговорност и известување на владата. Како што е подолу опишано, централната администрација на универзитетот ќе ја има примарната улога во воспоставувањето ефективни внатрешни механизми за обезбедување квалитет. За да биде

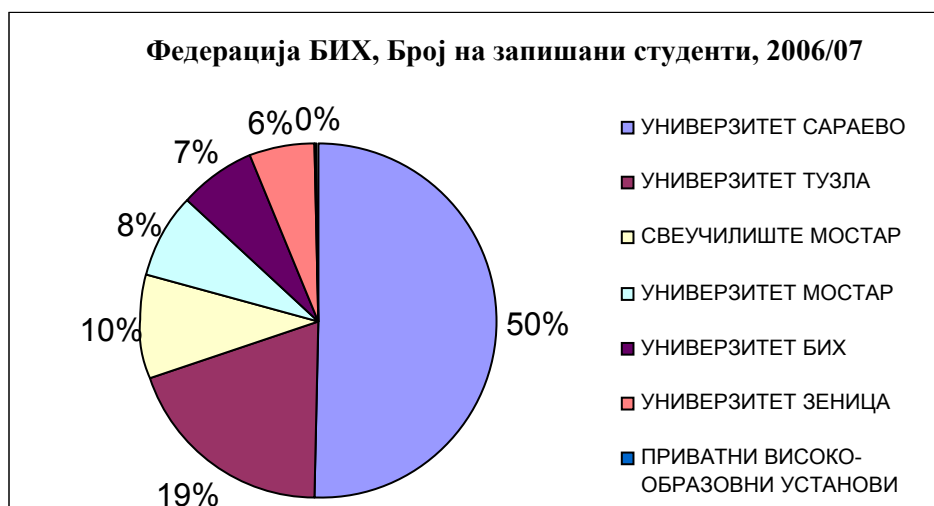
целосно функционална, централната управа треба да биде способна да ја ги подигне деловните трошоци на универзитетот кој ќе и овозможат да ги спроведува своите должности. Повторно, овие стратегии со одреден успех беа спроведени во многу малку институции (на пример на Универзитетот на Црна Гора, каде деловните трошоци се 20 проценти, што е во согласност со практиката на многу Западноевропски универзитети). Наспроти тоа, централното ниво на управување во повеќето неинтегрирани институции има тешкотии во подигањето на деловните трошоци дури и на три проценти (што се случува на Универзитетот во Загреб).¹²

Земјите од регионот на ЈИЕ имаат неурамнотежени системи на високо образование.

Во секој земја, еден или најмногу два универзитети доминираат со високото образование во секоја земја. Овие земји имаат 40.000 до 70.000 студенти и запишуваат околу половина (понекогаш и повеќе) од сите студенти во секторот. Големите институции, како што се Универзитетите во Белград, Љубљана, Сараево и Загреб имаат најголем политички престиж во своите високообразовни системи. Поради тоа, застојот на реформите на овие институции ќе има големо влијание на овие системи. Важно е да се напомене дека, големината на универзитетите треба да оди рака под рака со нивната мисија. Според тоа, не постои една големина која е идеална за сите модели на високо образование. Добро управуваните големи институции имаат потенцијални предности во поглед на заштедите од обем во наставата и истражувањата. Сепак, интересно е да се забележи дека многу универзитети кои имаат добри резултати според меѓународните рангирања – вклучувајќи ги и Харвард, Стенфорд, МИТ, Оксфорд и Кембриџ се со слична големина, со околу 10.000 до 20.000 студенти (Светска Банка 2007).

¹² Приватни комуникации на авторите со ректори на универзитети, октомври 2007 година.

Слика 11. Неурамнотежени високообразовни системи: Примерот на Босна и Херцеговина

Извор: Федерација Босна и Херцеговина, Федерален завод за статистика, Месечен статистички извештај <http://www.fzs.ba/Eng/mjeng.htm>, (состојба со декември 2007 година).

Поурамнотежените високообразовни системи кои ги задоволуваат различните потреби – вклучувајќи ги различните потреби во рамки на земјата – може да опфатат зајакнат политехнички сектор и специјализирани високообразовни институции. Европските универзитети развија различни начини за оваа област. Во Велика Британија и во Германија, универзитетите кои нудат цел опсег програми и кои ги комбинираат наставата и истражувањето се златен стандард. Овие институции, кои се главно централно управувани,¹³ можат да ги користат заштедите од голем обем и да ја постигнат критичната маса која е потребна за високо квалитетно истражување. Полска и повеќе други источно европски земји, од друга страна, имаат експанзија на

¹³ Како што беше погоре назначено, тоа не е случај кај Универзитетите Оксфорд и Кембриџ, ниту пак, во помала мерка, кај Универзитетот Дурхам.

специјализирани универзитети кои се фокусираат, на пример на економијата или на медицинските науки.

Предизвикот за земјите на ЈИЕ е на среден рок да се развијат доволен број ефективни сеопфатни универзитети. Во моментот, најголемите институции често се и најконзервативни во поглед на организационата структура, иновациите во наставните програми и педагогијата. Тие, исто така, се и политички најмоќни во своите земји и се спротивставуваат на правната интеграција. Поради тоа, една можност која може да се разгледа е дали да се разделат овие големи институции. Според тоа, краткорочната агенда би била да се развие поефективен институционален модел. Аргументите **за поделба на постојната институционална структура** ќе треба внимателно да се спротивстават на можните негативни последици врз структурата на приходите, интердисциплинарната работа и постдипломското и додипломското образование кои е над обуката на високо образовани техничари. Сепак, ако се прифати оваа можност, важно е да се обезбеди дека поделбата ќе опфати две или три целосни институции, не само поединечни факултети. Секоја реформска патека нуди предизвикувачки политички и економски пречки, поради политичкото влијание на овие институции. Меѓутоа, можеби централниот предизвик за земјите на ЈИЕ е овие институции да се направат поефективни.

Долгорочно, земјите во ЈИЕ треба да разгледаат политики кои охрабруваат различност на институциите кои нудат професионално ориентирани програми и пофлексибилни програми во поглед на должината на студирањето, локацијата и модалитетите на наставата. Концептуално, можно е една постојна институција да се претвори во институција со различна мисија и цел. Сепак, во практиката, земјите во светот имаа потреба да создадат нови институции да ги обезбедат овие нови форми и видови програми. Овие институции можат да имаат различни форми. Релативно унитарните институции се фокусираат на давање професионално образование (на пример државните колеџи во Норвешка и финските политехнички институти). Бинарните институции овозможуваат професионални програми за премин кон пазарот на работна сила и академски програми кои овозможуваат продолжување на универзитетите. Community college во Соединетите Американски Држави и Канада, IUT (*Instituts universitaires de technologie*) во Франција, *Fachhochschulen* (Универзитети за применета наука) во Германија и Further Education colleges во Велика Британија (сите на ниво на виши школи)

се примери за овој вид институции. Нејасната природа на овие институции прави да се категоризираат како ISCED 5B или 5A (истата ознака како за нивото на додипломските студии), или дури како ISCED 6, што е случај со германските *Fachhochschulen* (кои може да даваат и магистерски титули).¹⁴ Во секој случај, развојот на овие институции е можен на среден рок поради постојната структура на високообразовниот сектор во ЈИЕ, трошоците и бариерите за основање нови институции, придружената регулативна рамка и итноста на другите приоритети.

Подобрување на механизмите за финансирање

Потребни се реформи и на механизмите за финансирање со кои се алоцираат ресурсите помеѓу владите и високообразовните институции и оние со кои се алоцираат ресурсите помеѓу единиците кои ги сочинуваат овие институции. Согласно со преминот кон интегрирана институција, алокациите за настава треба да се даваат на централната администрација на универзитетот наместо на одделните факултети или оддели. Релативно е лесно да се наведат принципите на алоцирањето. Финансирањето треба да биде:

- засновани на најнови податоци;
- транспарентно (главно водено од бројот на студенти);
- засновано на објективни критериуми;
- замислено да ги мотивира универзитетите да следат општествено важни општи цели (на пример еднаквоста) и конкретни цели кои се договорени помеѓу давателот и примателите на средствата (на пример во рамките на договорите за извршување); и
- формулирано да ја охрабри ефикасноста и ефективноста.

Во светот постои значително искуство со аранжмани за финансирање на високото образование кои се усогласени во овие принципи (Салми и Хауптман 2006). Кога некоја институција ќе добие државна дотација, треба да има значителна флексибилност во трошењето на овие ресурси за остварување на договорените цели.

¹⁴ Види Груб (2003).

Алокациите во рамките на институциите, одговорноста за подготовката и извршувањето на буџетот треба да ја назначат на централната администрација. Исто така, мерката која ја користи владата за да го пресмета износот за одреден институција (на пример бројот на студенти на различните програми) не треба автоматски да се користи од страна на институцијата за алоцирање на вкупниот буџет по програми и единици. Иако целите на институцијата мора да бидат ставени во поширока (национална) стратегија за високото образование, универзитетите ќе треба да имаат конкретни мисии и на тој начин, средствата треба да ги алоцираат внатрешно во согласност со нив. Приходите кои ги остваруваат единиците (на пример одделите и факултетите) исто така треба да бидат вклучени во буџетот на институцијата и дел од нив да се искористи за пошироки цели на институцијата.

За да се подобри пристапот до високото образование и да се неутрализира нееднаквоста, јавните субвенции за школарина треба да се насочат кон студенти од посиромашно потекло. Сега, студентите кои добиваат јавни средства за плаќање на школарина се оние кои имаат најдобри резултати на приемните испити за високото образование. Иако нема добри споредбени податоци за регионот, податоците покажуваат дека овие студенти во најголем дел се од побогати семејства. Покрај предностите од образованието и приходите на родителите, овие студенти можат да учат во подобри основни училишта, да одат во гимназиите и да добиваат приватни часови за да се подготват за приемниот испит.¹⁵ Насочувањето на јавните ресурси кон студентите од посиромашно потекло (кои ги исполнуваат дефинираните критериуми за прием во високото образование), со особен акцент на давање еднакви можности на малцинствата, би овозможило проширување на достапот и унапредување на еднаквоста. Јасно, оваа задача има потреба од способност за прибирање и верификување на податоците за приходите на студентите и нивните семејства. За несреќа, оваа функција во моментот, е невозможна во повеќето земји на ЈИЕ.

¹⁵ Постојат многу конзистентни, субјективни докази за коруптивни практики во процедурите за влез во високото образование, кои исто така им даваат предност на поимотните семејства. Овој вид корупција е важна причина за сите земји на ЈИЕ (со исклучок на Србија) за воведување на екстерна матура на крајот на средното образование, испит со кој се овозможува влез во високото образование. Интересно е да се забележи дека факултетите кои се противат на воведувањето на матурата како основа за пристап до високото образование се истите оние кои остваруваат непропорционални приходи од надоместоците за приемниот испит (т.е. приходи кои ги надминуваат трошоците за изведување на тие испити).

Најефективен начин за намалување на трошоците за високото образование за поединците од посиромашно потекло е обезбедувањето дотации. Студентските кредити исто така може да им помогнат на посиромашните да ги надминат финансиските ограничувања. ¹⁶ Сепак, овие модели бараат доста робусна административна инфраструктура. Треба да постојат барем:

- механизми за оценка дали студентот има право на кредит (на пример приходи на родителите или семејството кои можат да се проверат, доверливост, способност да се задоволат големите барања на почетокот на секоја учебна година);
- капацитет за наплата на ратите во подолг временски период по дипломирањето (особен предизвик за земјите на ЈИЕ, каде значителен дел од младите луѓе се или невработени по дипломирањето или одбираат да се иселат во странство); и
- законска рамка и административен капацитет за спроведување на договорите и наплата на кредитите.

Некои од овие функции можат да ги извршуваат приватни банки. Сите модели на студентски кредити имаат потреба од јавно финансирање, или преку пониски каматни стапки, давање грејс период, преземање на одреден дел од кредитниот ризик од страна на владата, наместо целосно да го преземат приватните банки и отпишување на ненаплатените долгови. Ако моделот не е добро подготвен или ако неефикасно се администрира – на пример ако степенот на неплаќање е повисок, губење контакт со дипломираните или високо субвенционирани каматни стапки – трошоците може да бидат толку високи, така што едноставен модел на дотации би ја чинел владата помалку пари и би остварил повисок опфат на целното население (Зидерман 2005). Исто така, државата треба да обезбеди општа рамка за системите на студентски кредити за да обезбеди дека тие ги задоволуваат приоритетите на државата, а не на банките. Таквиот систем би морал внимателно да се провери ако се задоволени условите за воведување ефективна шема на кредити во земјите на ЈИЕ.

¹⁶ Секако, моделите на заеми не треба да се насочени само кон посиромашните студенти. Сепак, износот на субвенцијата која им се доделува на посиромашните студенти треба да биде повисок отколку износот на кредитите. Треба да се забележи дека посиромашните студенти имаат помалку врски со банкарскиот систем и поради тоа имаат поголем отпор кон земањето кредити.

Диверзификацијата на приходите на универзитетите не значи само зголемување на школарините. Универзитетите во ЈИЕ треба да ја докажат додадената вредност која можат да му ја обезбедат на приватниот сектор како и на општеството воопшто, преку ставање на располагање на резултатите од истражувањата, обезбедување трансфер на технологија и нудење разни консултантски услуги.¹⁷ Овие активности може да се извршуваат во замена за надоместок, заснован на транспарентни трошоци и добро обмислена политика на цени. Сите овие активности мора професионално да се управуваат преку одделни централни единици на универзитетот, како што се центрите за истражување и трансфер на технологии и централизираните сервисни единици. Ако овие единици се покажат корисни за активностите на ниво на даден факултет или оддел, тие ќе можат да демонстрираат зошто деловните трошоци се корисни за децентрализираните универзитетски единици и со тоа тие стануваат катализатори за нивна интеграција.

Европската комисија, преку нејзините рамковни програми за истражување ги охрабрува институциите да развијат економски модели со целосни трошоци.¹⁸ За универзитетите во ЈИЕ да конкурираат за истражувачките фондови на европско ниво и да ги определуваат цените на нивните активности врз основа на транспарентни трошоци, воопшто, тие ќе треба да се усогласат со овие модели на целосни трошоци, чекор на кој повеќето, сега, не се подготвени.

Подобрување на квалитетот

Учеството на земјите во болоњскиот процес, кој има за цел степените на високо образование низ Европа да ги направи поспоредливи и да ја поттикне мобилноста (види поле 1), им дава голема можност за подобрување на квалитетот на наставата и учењето – можност која сеуште не е доволно разбрана. Оваа можност би била резултат на неколку различни работи. При ревидирањето на наставните програми, универзитетите треба да се фокусираат на:

¹⁷ Од универзитетите обично се очекува да имаат и функција на давање услуги на заедницата.

¹⁸ За ова прашање видете на интернет страницата на ЕУ: http://ec.europa.eu/research/fp7/index_en.cfm (пристапено во февруари 2008).

- развивање јасни исходи на учењето на курсевите, со акцент врз вештините и применливоста на знаењето и значајно намалување на потребата за повторување факти;
- давање флексибилност на наставниците како да ги задоволат целите на учењето преку развивање заедничко разбирање за тоа како различните институции и земји се справиле со бараните исходи на учењето (на пример во рамката на тековниот развој на националните рамки на квалификации);
- вклучување други чинители во овие активности, особено деловната заедница;
- развивање нови пристапи во оценувањето на студентите за да им се помогне да го следат својот напредок преку објективни, транспарентни методи; и
- прекинување на големата важност на испитите на крајот на годината.

Повеќето професори, веројатно ќе имаат потреба од педагошка обука за да ги задоволат барањата на новите наставни програми и на новото оценување. Оваа обука не само што ќе има потреба од специјализирана поддршка, вклучувајќи насочено финансирање, туку и силно политичко водство за да се надмине отпорот и да се обезбеди мотивација. Многу од овие предизвици може да се олеснат преку правилно спроведување на европските алатки за мобилност, како што се Европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС) или Додатокот на диплома (ДД) за кои на располагање стојат средства од различни извори. Земјите на ЈИЕ треба да се охрабрат да развијат свои тимови на промотери на Болоња, по можност со консултирање на регионално ниво и целосно да учествуваат во тековната европска размена на ова поле.

Поле 1: Болоњскиот процес

Болоњскиот процес има за цел до 2010 година да создаде европско подрачје на високо образование во кое студентите ќе можат да избираат од широк и транспарентен опсег на високо квалитетни курсеви и да имаат корист од едноставните процедури за признавање. Болоњската декларација од јуни 1999 година покренала серија реформи потребни за високо образование во Европа да се направи покомпатибилно и поспоредливо, поконкурентско и поатрактивно за Европејците како и за студентите и научниците од другите континенти.

Трите приоритети на болоњскиот процес се: воведување систем од три циклуси (т.е. додипломски, магистерски, докторски), обезбедување квалитет и признавање на квалификациите и периодите на студирање. Министерскиот состанок во Лондон, одржан во 2007 година доведе до согласност за критериумите за создавање на Регистар на европски агенции за обезбедување на квалитетот.

Извор: Интернет страницата на ЕУ за болоњскиот, http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna_en.html, (пристапено во ноември 2007 година).

Системот за осигурување на квалитетот во секоја земја има потреба од итно влијание за да се обезбеди соодветна рамнотежа помеѓу отчетноста и подобрувањето.

Како што беше погоре наведено, различните земји се фокусираа на различни решенија за осигурување на квалитетот, Соединетите Американски Држави акумулираа значително искуство во областа на акредитацијата, додека земјите како Холандија и, до некој степен, Франција и Велика Британија имаат традиција на инспекција преку надворешни тела за осигурување на квалитетот. Иако нема единствен болоњски модел за осигурување на квалитетот, треба да се забележи дека:

- Европските земји кои имаат значително искуство со надворешното осигурување на квалитетот, како што се Велика Британија и Ирска, помалку се фокусираат на програмско ниво, а повеќе на институционално. На другите европски земји, како што е Германија им е сè потешко да ги одржуваат „тешките“ системи кои вклучуваат детална проверка на програмско ниво и во последно време разгледуваат пристапи кои се фокусираат на институционално (или „процесно“) ниво.¹⁹
- Во согласност со добрата европска и меѓународна практика, осигурувањето на квалитетот се повеќе комбинира соодветност за целта и соодветност на целта (види ги претходните дискусии за овие теми).

¹⁹ Овој модел го промовираше Акин, германска агенција за акредитација која е организирана како мрежа на високообразовни институции.

- Како што беше погоре споменато, берлинското Коминике нагласува дека високообразовните институции ја носат клучната одговорност за квалитетот на образованието кое го даваат. „Ирскиот модел“, во кој надворешното осигурување на квалитетот во голем дел е самоорганизирано од страна на универзитетите, привлече големо влијание во Европа и пошироко.
- Стандардите и насоките за осигурување на квалитетот во европското подрачје на високо образование (ESG)²⁰ даваат рамка за европските тела за осигурување ја квалитетот кои се повеќе ги применуваат во нивните активности.

Поради тоа, се препорачува осигурувањето на квалитетот во ЈИЕ повеќе да се фокусира на внатрешното осигурување на квалитетот, земајќи ги во предвид добрите практики воспоставени во Европа и на други места. Како што беше погоре наведено, развојот на сеопфатен систем на оценка од институции на исто ниво кој се фокусира на најдобрите европски практики, може да има смисла само ако се спроведува на регионално ниво.

Улогата на приватниот високообразовен сектор

Не постои единствен рецепт за улогата на приватните високообразовни институции кои во различни земји извршуваат различни задачи. Во поглед на пристапот, приватните институции во земјите на Централна и Источна Европа помогнаа да се задоволи неочекуваната побарувачка за високо образование, особено меѓу различни субгрупи во населението (Сланчева и Леви 2007). Брзо по добивањето независност, сите земји во ЈИЕ донесоа закони за високо образование со кои го пропишаа приватното образование. Сепак, овие земји – особено Босна и Хрватска – треба да бидат внимателни овие прописи да не ја задушат понудата на приватни институции кога ни една институција не е способна да запише значителен број дополнителни студенти. Во тој поглед за поздравување е искуството на Литванија: првата приватна институција беше признаена дури во 1999 година, кога веќе 25 проценти од запишувањето во Естонија и 12 проценти во Летонија веќе беше во приватни институции (Сланчева и Леви 2007). Недостатокот на

²⁰ Види Европско здружение за осигурување на квалитет во високото образование

приватни институции спречи во Литванија да се зголеми запишувањето со брзина како кај нејзините соседи и во приватното запишување, земјата сеуште заостанува зад другите две балтички земји и, уште поважно, заостанува и во општите стапки на запишување во високото образование.

Можеби најголемиот придонес на приватниот сектор во ЈИЕ би бил да ја унапреди различноста на високообразовните институции. Оваа различност може да помогне да се поништи идејата дека постои само еден вид високо образование, имено, еден кој нуди целосен опсег предмети и ја комбинира наставата со истражувањата. Приватните институции во СИЕ и ЈИЕ се скоро секогаш помали од јавните институции (секако во просек), ретко нудат научни звања и најчесто се фокусирани на потесен опсег предмети и програми. Сепак, приватните институции би можеле да направат иновации на повеќе начини, на пример со воведување нови модалитети на пристап и предавање (на пример учење на далечина, вонредни студии, настава во време кое му одговара на вработеното население) и иновации во наставните програми (на пример со развивање наставни програми кои се поблиски до барањата на пазарот на работна сила, долгорочно вклучувајќи и пониски степени). Еден начин на кој приватните институции можеа да понудат ваква разновидност е со тоа што беа основани со или преку институција од друга земја.

Разновидноста на високото образование ќе бара системот за осигурување на квалитетот воопшто, а особено акредитацијата и лиценцирањето да ја поддржат институционалната разновидност. Тоа значи дека националните или регионалните режими за акредитација треба го користат пристапот на „способност за целта“ со кој институцијата ги дефинира нејзините цели и процесите за осигурување на квалитетот треба да помогнат да се постигнат целите и да се прават постојани подобрувања. Со овој пристап, институцијата се акредитира ако ги задоволува (или се смета дека има капацитет да ги задоволи) целите кои самата си ги поставила. Сепак, во повеќето земји, постојните режими за лиценцирање и акредитација претпоставуваат дека институциите, во основа ги имаат истите цели и поради тоа иста структура во поглед на бројот на предмети или програми кои се нудат.²¹

²¹ И покрај потребната флексибилност, важно е да се забележи дека студентите на приватните институции сеуште треба да ги задоволат истите стандарди во поглед на резултатите од учењето како и студентите во

Исто така, владите ќе треба да се справат со проблемот дека поголемиот дел од наставниот кадар во приватните високообразовни институции веќе има договори со јавните институции. Ова двојно вработување е добредојдено за поедини професори, кои значително си ги зголемуваат своите примања, како и за приватните институции кои значително можат да ги зголемат своите приходи со помала отчетност отколку што се бара за јавните приходи. Властите до толерираат тоа бидејќи го намалува притисокот за дополнителни јавни ресурси за да се овозможи експанзија на уписите. Сепак, оваа практика, на приватните институции ефективно им обезбедува јавни субвенции, создава потенцијални конфликти на интереси и неповолно влијае врз квалитетот на образованието бидејќи наставниците имаат повеќе обврски и работодавачи, како и премногу студенти за да им овозможат квалитетна настава. Важен фактор кој придонесува за оваа состојба е дека професорите на јавните универзитети се вработени со полно работно време (и добиваат полна плата), а имаат многу малку наставни часови (во повеќето земји четири), а согласно оваа шема платите остануваат ниски.

Јакнење на истражувањето и развојот

Земјите на ЈИЕ се соочуваат со повеќе предизвици во подобрувањето на нивните системи за истражување и развој, но сега треба да се постават темелите за долгорочна ефективност на овие системи. Трансформацијата во земјите како Финска, Ирска и Сингапур траеше со децении, тоа веројатно ќе биде случај и во земјите на ЈИЕ.

Краткорочно, овие земји треба да стават акцент на адаптацијата на постојното знаење, наместо на иновациите и создавањето нови знаења. Најголем приоритет треба да има зајакнувањето на врските помеѓу универзитетите и претпријатијата. Најголемиот придонес кој може да го има истражувачкиот сектор во земјата е да им помогне на компаниите да усвојат и да ги прилагодат новите идеи и технологии од другите земји. За да се постигне оваа цел, драматично се зголемуваат потребите за приватно финансирање, како и вработувањето на истражувачи во приватниот сектор. Фокусот на врските ќе обезбеди начин за поефикасно насочување на јавните средства.

јавните институции. Како што е дефинирано со овој праг, степенот се дава како резултат на еднаков квалитет без разлика на институцијата.

За среќа, многу земји низ целиот свет имаат успешни искуства со спроведување јавно - приватни партнерства за истражување и развој, кои имаат различни форми. Овие партнерства опфаќаат програми за дотации, инкубатори и технолошки/научни паркови (Голдберг и други 2007). Најосновниот елемент е потребата за објективност на процесот за селекција и финансирање само на најсилните предлози. Овој вид аранжмани во прв план ја става транспарентноста на активностите на јавните службеници и вклучување на меѓународни рецензенти. Важно е да се сподели ризикот и приватниот сектор да има значително учество (обично 50 проценти од трошоците на проектот). Составот на надворешните управни органи на образовните институции, вклучувањето на приватните компании во изготвувањето на наставните програми и предметите кои се нудат, развојот на студентската пракса и користењето на вработените како вонредни наставници имаат улога во зајакнувањето на врските помеѓу високообразовните институции и деловниот сектор.

Долгорочно, ставањето акцент на прилагодувањето на постојното знаење ќе помогне да се подобрат базичните истражувања. Искуството, знаењето и парите генерирани во соработка со приватниот сектор ќе помогнат да се изгради капацитетот на институциите и луѓето да вршат повеќе базични истражувања. Тоа, исто така, ќе им даде сигнал на владите за областите во кој дадена земја има особена компаративна предност која може да се искористи со понатамошни инвестиции.

Намалувањето на приоритетот на базичните истражувања во јавните финансии бара нов пристап во назначувањето и унапредувањето на академскиот кадар на универзитетите. Во моментот, главниот критериум за унапредување во рамките на државниот универзитет е објавувањето на истражувањата во академските списанија. Обично не се вреднува работата со претпријатијата или добрата настава. На среден рок, високообразовните институции во ЈИЕ би можеле да размислат за пофлексибилни шеми на платите кои би им овозможиле да го мотивираат академскиот кадар да се вклучи во активности кои сакаат да ги унапредат, во согласност со мисиите на институциите.

Особено внимание треба да се посвети на младите истражувачи, не само поради тоа што ќе обезбеди подобар прилив на високо квалификувани стручњаци за истражување и развој, туку затоа што младите истражувачи може да ги донесат промените. Оваа поддршка може да има различни форми. Прво, истражувачката обука –

во согласност со поширокиот европски консензус²² - треба да признае дека докторантите се и студенти и истражувачи во рана фаза, факти кои треба да се рефлектираат и врз нивниот институционален статус. Докторските програми треба да се прилагодат и на потребите на кандидатите кои сакаат да продолжат со академска кариера, како и на оние кои сакаат да продолжат да работат надвор од високообразовниот сектор. Резимирано, докторските програми треба да отсликуваат повеќе цели, не само подготовка за постојано вработување.

Ќе треба да се обезбедат ресурси за младите истражувачи кои ќе се доделуваат со конкурирање. Бидејќи просечната возраст на универзитетскиот наставен и истражувачки кадар во ЈИЕ е доста висока, младите истражувачи, во моментов, немаат лесен пристап до средства (и до политичкото влијание кое ги следи овие средства). Оваа состојба слабо ги мотивира да продолжат со нивните кариери како истражувачи. Средствата доделени со конкурс би им помогнале на младите истражувачи да играат клучна улога во новите истражувања и да генерираат приходи за своите институции (на пример со иновации, соработка со индустријата и обезбедување патенти). Посебна поддршка треба да се даде на овозможувањето на мобилноста на младите истражувачи во и надвор од регионот на ЈИЕ, заедно со создавање заштитни механизми и мерки за поддршка на повратниците.

Треба да се забележи дека целиот академски кадар на универзитетите во ЈИЕ нема да може да продолжи со истражувањата, особено во институциите кои намерно избрале да се фокусираат на настава и учење. Системот на наградување во таквите институции треба да го отсликува тој факт, наместо да ги копира системите за наградување од високообразовните институции со различни мисии. Истражувачите на универзитетите и оние кои работат во индустријата треба да ја искористат сè поголемата пропустливост помеѓу овие два сектори, од која би имале корист и високообразовните институции како и компаниите. Повеќето институции во ЈИЕ во моментов не посветуваат доволно внимание на овие прашања.

Постои јасна потреба за подлабока регионална соработка во истражувањата и развојот. Во блиска иднина, земјите на ЈИЕ нема да бидат способни да вршат

²² Види „Заклучоци и препораки“ од болоњскиот семинар за „Докторски програми за европско општество на знаење“, Салцбург, Австрија, 3-5 февруари 2005 година, достапни на интернет страницата на Летонскиот академски информативен центар, http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Bologna/Bol_semin/Salzburg/050203-05_Conclusions.pdf (пристапено во февруари 2008).

истражувања во повеќе од неколку области, како резултат на постојната состојба на нивната истражувачка инфраструктура и основните ограничувања од нивната мала големина. Овие ограничувања претставуваат главен предизвик за владите во утврдувањето на областите кои оправдуваат понатамошни инвестиции и развој. Постојат два начини за владите да го распоредат ризикот од инвестирањето во истражување и развој. Првиот е, во донесувањето одлуки да го вклучат и приватниот сектор бидејќи бизнисите се подобро позиционирани од владите во утврдувањето области на истражувања кои донесуваат нова вредност. Вториот начин е да се изгради соработка помеѓу земјите и институциите за координирање на инвестициите и споделување на ресурсите – како што се луѓето, опремата и идеите.

Во земјите на ЈИЕ, повеќето истражувања, особено на базично ниво се вршат во специјализирани институции. Истражувачките институти и академии имаат одделен правен статус и финансирање од универзитетите во овој регион, но, во текот на деведесеттите години нивното финансирање беше драстично намалено, или во некои случаи укинато. Веројатно, важна среднорочна цел ќе биде да се разгледа улогата на овие тела, вклучувајќи и колку од нив, ако воопшто, треба да делуваат надвор од универзитетите. Пошироко, треба да се разгледа врската помеѓу наставата и истражувањата. Сепак, овој извештај не се обидува да ги разреши овие прашања поради неговата веќе набиена агенда, како и поради фактор дека треба да се надминат многу тешки политички пречки.

III. Спроведување на промените преку регионална соработка

Реализацијата на реформската агенда која беше погоре опишана ќе бара време и значителни дополнителни ресурси. Овие барања имаат потреба од добро обмислена стратегија за спроведување и поделба на трошоците со регионална соработка. Овие две прашања ќе бидат разгледани во овој оддел.

Со оваа студија не се обидувавме да ги пресметаме трошоците на различните реформи кои се разгледуваат; но, сепак, јасно е дека потребните ресурси ќе бидат значителни. Еден начин овие трошоци да бидат подносливи е одредени активности да се спроведат преку регионална соработка. Регионалната соработка е потребна и за ефективни, одржливи реформи бидејќи одредени прашања не можат успешно да се разрешат на национално ниво – одредени структури и аранжмани мора да се воспостават надвор од националните граници за земјите да можат да ја надминат блокадата на реформите со која се соочуваат.

Регионалната соработка помеѓу земјите на ЈИЕ може да има две главни форми. Во првата форма, активностите во основа се национални по нивниот карактер, но бидејќи сите земји во регионот се соочуваат со истите прашања, тие може да се разрешуваат заеднички на координиран начин. Втората форма на соработка се состои од активности кои, за да бидат ефективни, *бараат* регионален пристап

Координираните регионални активности би можеле да опфатат:

- подобрување надворешното осигурување на квалитетот на универзитетите;
- зајакнување на внатрешното осигурување на квалитетот на универзитетите;
- поддршка на воспоставувањето меѓународно признаени системи за прибирање податоци и показатели за квалитетот на универзитетите; и
- посебна поддршка за младите истражувачи.

Интегрираните регионални активности би можеле да опфатат:

- регионален центар за надворешно осигурување на квалитетот;
- регионални центри за квалитет, особено за истражувањата и постдипломското образование. Овие центри би имале две форми: (а) различни институции во различни земји специјализирани за разни предмети, но кои развиваат чисти профили за да се поттикне мобилноста на студентите и истражувачите; и (б)

институции во различни земји кои колективно работат на подобрувањето на истражувањата (и наставата) во дадено поле;

- заеднички програми за степени;
- програма за дотации за поддршка на заедничките активности за подобрување на наставата и учењето;
- регионален ресурсен центар за високо образование кои би ги поддржал институциите во спроведувањето на болоњскиот процес, би дистрибуирал информации за европските и меѓународните добри практики за настава и учење, би ја олеснил меѓународната соработка и мобилноста и би го изградил капацитетите на министерствата за високо образование и истражување; и
- финансирање и унапредување на аранжманите за мобилност низ земјите.

Освен во регионот на ЈИЕ, за да се олесни регионалната соработка треба да се преземат активности на три дополнителни нивоа:

- *Европско ниво:* Европската Унија сè повеќе ги поставува контекстот и рамката во која земјите ги реформираат своите системи за високо образование и истражување. Сите земји во регионот се придружуваат на болоњскиот процес. ЕУ има значителни извори на финансирање, за спроведување на болоњските цели (на пример ТЕМПУС) и за зајакнување на истражувањата и развојот (т.е. Рамковните програми).
- *Национално ниво:* владите треба да ги задоволат условите на ЕУ со изменување на законите, обезбедување соодветно финансирање и отстранување на пречките за мобилноста на истражувачите и академскиот кадар. Тие мора да ја обезбедат и основата за интегрирани универзитети и соодветни надворешни системи за осигурување на квалитетот.
- *Институционално ниво:* европските и меѓународните искуства покажаа дека иднината на високото образование лежи во силните универзитети кои се автономни (за да можат да ги исполнат нивните јавни должности), но кои, во исто време, се одговорни пред општеството. Управувањето со овие институции треба да биде и флексибилно и ефикасно, бидејќи тие ја носат најголемата одговорност за осигурувањето на квалитетот и спроведувањето на болоњскиот процес.

Повеќе регионални образовни и истражувачки иницијативи веќе постојат во балканските земји. Овие иницијативи имаат различни организациони структури и мандати, како и претставеност од земји надвор од регионот, како што се:

- телата со учество од повеќе земји, високо ниво на претставување и широк мандат кој ги надминува образованието и истражувањата, како што се Регионалниот совет за соработка (РСС) (поранешен Пакт за стабилност) и Централно европската иницијатива;
- телата во кои се претставени помалку земји на ниво на технички претставници од министерствата за образование, како што се ИОР-ЈИЕ (Иницијативата за образовни реформи на Југоисточна Европа) и Групата за изградба на човечкиот капитал во рамките на РСС; и
- експертски тела со членови кои плаќаат членарина, како што е Европската асоцијација на универзитети.

Светска Банка намерава да го искористи овој аналитички труд како основа за дискусија со балканските земји. Со овие дискусии ќе треба да се потврдат доказите и аргументите кои се презентирани овде и да се најдат начини да им се помогне на земјите да напредуваат во реформите на високото образование и истражувањето и развојот.

Анекс 1. Показатели според лисабонската агенда

		Албанија	Босна и Херцеговина	Бугарија	Хрватска	Македонија	Црна Гора	Романија	Србија (податоците за 2000, 2001 ја опфаќаат и Црна Гора)	Словенија	ЕУ 15	ЕУ 27
Цел	Инвестирање 2% од БДП во високото образование											
Показател	Приватни и јавни расходи за високообразовните институции и администрација како процент од БДП	0.50%	Нема податоци	1.31 %	0.83 %	0.44 %	Нема податоци	0.78%	n/a	1.30%	1.10 %	1.33%
Година		2003	2003	2003	2003	2003	2003	2002	2003	2002	2003	2004

Извор: База на податоци на Институтот за статистика на УНЕСКО, февруари 2008 година; Комисија на европските заедници („Напредок кон лисабонските цели за образованието и обуката,“ Показатели и прагови, 2007 година) за ЕУ 27.

Цел	Трошење 3% од БДП за истражување и развој до 2010 година											
Показател	Вкупни бруто домашни расходи за истражување и развој како процент од БДП	0.18% (*)	0.05 % (*)	0.51 %	1.14 %	0.26 %	0.24 % (*)	0.40%	0.5% (*)	1.61%	1.98 %	1.93% (*)
Година		2003	2006	2004	2003	2002	2006	2004	2004	2004	2001 *	2001

Извор: Светска Банка (2005), Одделение за население на Обединетите нации (2004), База на податоци на Институтот за статистика на УНЕСКО.

* Извор: Извештаи на земјите за наука и технологија, ЕУ.

	Албанија	Босна и Херцеговина	Бугарија	Хрватска	Македонија	Црна Гора	Романија	Србија (податоците за 2000, 2001 ја опфаќаат и Црна Гора)	Словенија	ЕУ 15	ЕУ 27	
Цел	Зголемена мобилност помеѓу држави на студенти во високо образование											
Показател	Влезна стапка на мобилност (%)	0.9	Нема податоци	3.6	2.3	0.6	n/a	2.6	Нема податоци	2.3	Нема податоци	Нема податоци
Показател	Излезна стапка на мобилност (%)	26.3	Нема податоци	10.5	8.3	14.8	n/a	1.5	5.81 (**)	1.0	Нема податоци	Нема податоци
Година	2004		2005	2003	2005		2005	2001	2005			

Извор: База на податоци на Институтот за статистика на УНЕСКО, февруари 2008.година

Цел	Зголемување на бројот на дипломирани студенти по математика, науки и технологија за барем 15% со 2010 година (споредено со 2000 година)											
Показател	Промена на уделот на дипломирани студенти по инженерство, производство, градежништво и наука како процент од вкупниот број дипломирани (процентни поени)	-0.56%	Нема податоци	3.82 %	- 5.76 %	- 7.88 %	Нема податоци	-2.60%	-0.07% (**)	-4.89%	Нема податоци	Нема податоци
Година	2000-2003		2000-2005	2000-2003	2000-2005		2000-2005	2000-2001	1999-2005			

Извор: Светска Банка, пресметки врз основа на базата на податоци SIMA, февруари 2008 година.

** Србија и Црна Гора.

Литература

- Adamović, Mirjana, and Silva Mežnarić. 2003. "Researching Potential Migrants: The 'Brain Drain' of Young Scientists from Croatia." На Хрватски јазик. *Sociological Review [of Croatia]* 24, no. 3–4: 143–60..
- Barr, Nicholas, ed. 2005. *Labor Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe: The Accession and Beyond*. Washington, DC: The World Bank.
- Betcherman, Gordon, Martin Godrey, Shweta Jain, Arvo Kuddo, Toby Linden, and Keiko Miwa. 2007. "The Labor Market and Education and Training in the Western Balkans: A Policy Note." World Bank, Washington, DC. Manuscript available from the authors.
- EC (European Commission). 2006. *European Innovation Progress Report 2006: Trendchart*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- . 2007. "Progress Towards the Lisbon Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks 2007." EU, Brussels, http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/progress06/report_en.pdf. Accessed February 8, 2008.
- EUA (European University Association). 2003. "Institutional Review of Ss. Cyril and Methodius University in Skopje." Institutional Evaluation Programme. EUA, Brussels.
- . 2007. "Trends V." EUA, Brussels.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. 2005. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education, http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf. Accessed February 2008.
- European Centre for Higher Education, "Statistical Information on Higher Education in Central and Eastern Europe 2004-2005." European Centre for Higher Education, http://www.cepes.ro/information_services/statistics.htm, Accessed November 2007.
- Gesellschaft zur Foerderung der Forschung. 2006. *Research and Development in South Eastern Europe*. Vienna: Neuer Wissenschaftlicher Verlag GmbH.
- Goldberg, Itzhak, Manuel Trajtenberg, Adam Jaffe, Thomas Muller, Julie Sunderland, and Enrique Blanco Armas. 2007. "Transforming Russian Universities into World-Class Universities: Briefing Note." World Bank, Washington, DC.

- Grubb, Norton. 2003. "The Roles of Tertiary Colleges and Institutes: Trade-offs in Restructuring Postsecondary Education." World Bank, Washington, DC.
- Kwiek, Marek. 2007a. "The European Integration of Higher Education and the Role of Private Higher Education." In Slantcheva and Levy, *Private Higher Education*, 119–34.
- Kwiek, Marek. 2007b. "The Legal Integration of Universities and its Impact on University Management in South Eastern Europe." Report prepared for the World Bank.
- Mertaugh, Michael, and Eric Hanushek. 2005. "Education and Training." In Barr, *Labor Markets and Social Policy*, 207–242.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2007. *Education at a Glance 2007*. Paris: OECD.
- Pachuashvili, Marie 2007. "Legitimacy Sources and Private Growth." In Slancheva and Levy, *Private Higher Education*, 75–93.
- Patrinos, Harry Anthony, Cris Ridao-Cano, and Chris Sakellariou. 2006. "Estimating the Returns to Education: Accounting for Heterogeneity in Ability." World Bank Policy Research Working Paper, no. 4040. World Bank, Washington, DC.
- Radosevic, Slavo. 2007. "Research and Development and Competitiveness in South Eastern Europe: Asset or Liability for EU Integration?" Economics Working Paper, no. 75. Centre for the Study of Economic and Social Change in Europe (CSESCE), University College London.
- Republic of Croatia. Ministry of Science, Education, and Sports. 2007. *OECD Thematic Review of Tertiary Education: Country Background Report for Croatia*. Zagreb: Ministry of Science, Education and Sports.
- Rutkowski, Jan, and Stefano Scarpetta 2005. *Enhancing Job Opportunities in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington, DC: The World Bank.
- Salmi, Jamil, and Arthur M. Hauptman. 2006. *Innovations in Tertiary Education Financing: A Comparative Evaluation of Allocation Mechanisms*. Education Working Paper Series, no. 4. World Bank, Washington, DC.
- Slantcheva, Snejana. 2007. "Legitimizing the Difference: Private Higher Education Institutions in Central and Eastern Europe." in Slantcheva and Levy, *Private Higher Education*, 55–76.
- Slantcheva, Snejana, and Daniel C. Levy, eds. 2007. *Private Higher Education in Post-Communist Europe: In Search of Legitimacy*. New York and Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.

- UNESCO Institute for Statistics. N.d. Science and Technology Database. Accessed during the period June 2007- February 2008.
- United Nations Population Division. 2004. *World Population Prospects*. New York: UNPD.
- Uvalic, Milica. N.d. "Science, Technology, and Economic Development in South Eastern Europe." Science Policy Series, no. 1. UNESCO, Venice.
- World Bank. 1994. *Higher Education: The Lessons of Experience*. Washington, DC: World Bank.
- . 2002. *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*. Washington, DC: World Bank.
- . 2003. "Project Appraisal Document for the Bosnia Education Restructuring Project." World Bank, Washington, DC.
- . 2005. *World Development Indicators*. CD-ROM. Washington, DC.
- . 2006. "Public Financial Support for Commercial Innovation: Europe and Central Asia Knowledge Economy Study, Part I." World Bank, Washington, DC.
- . 2007. *From Red to Gray: The "Third Transition" of Aging Populations in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington, DC: World Bank.
- . 2007a. "Bulgaria: Accelerating Bulgaria's Convergence: The Challenge of Raising Productivity." Report no. 38570. Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, World Bank, Washington, DC.
- . 2007b. "Croatia Living Standards Assessment," Report 37992-HR, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, World Bank, Washington, DC.
- WEF (World Economic Forum). 2007. *The Global Competitiveness Report 2007–2008*. Geneva: WEF.
- Yusuf, Shahid, and Kaoru Nabeshima, eds. 2007. *How Universities Promote Economic Growth*. Washington DC: World Bank.
- Zideman, Adrian. 2005. *Policy Options for Student Loans Schemes*. Paris: International Institute for Educational Planning, UNESCO.
- Ziegele, Frank. 2007. "Funding Higher Education in Montenegro: Challenges – Models – Next Steps." Report prepared for the World Bank.

THE WORLD BANK
1818 H Street, NW
Washington, DC 20433

www.worldbank.org/education

Со овој извештај се испитуваат предизвиците со кои се соочуваат Албанија, Босна и Херцеговина, Република Македонија, Црна Гора, Романија, Србија и Словенија за да се здобијат со работна сила во која значителен дел луѓе се со високо образование. Овие луѓе ќе треба да ја задоволат сè поголемата побарувачка за високо обучен кадар и да го поддржат економскиот раст. Брзото намалување на младото население создава проблеми како што се мал број дипломирани и често ниски стапки на упис, бавен раст на приватните институции и повеќе сериозни прашања за квалитетот. Исто така, системите за истражување и развој во ЈИЕ, преку иновациите, имаат мал придонес во конкурентноста на нивните земји. Во овој извештај се даваат повеќе предлози за политиките кои вклучуваат правно реструктурирање на универзитетите, давање висок приоритет на правилното спроведување на болоњскиот процес како средство за подобрување на наставата и учењето, реформирање на системот за финансирање на системите на високо образование да се направат поодговорни и поефикасни како и изнаоѓање соодветна улога за институциите од приватниот сектор. Кај истражувањето и развојот повеќе треба да се стави акцент на прилагодувањето на постојното знаење отколку на иновациите и на создавањето нови знаења кои би можеле да се постигнат и поддржат само во неколку избрани области. Реализацијата на реформската агенда која е погоре опишана, ќе бара време и, особено дополнителни ресурси. Тоа бара добро обмислена стратегија за спроведување и за споделување на трошоците преку регионална соработка. Светска Банка има намера да го користи овој аналитички извештај како основа за дискусии со земјите на Западен Балкан.

The findings, interpretations and conclusions expressed in this paper are entirely those of the authors and should not be attributed in any manner to the World Bank, its affiliated organizations or to the members of its board of executive directors or the countries they represent.

Copies of this publications may be obtained in hard copy through the Education Advisory Service (eservice@worldbank.org) and electronically through the World Bank Education website (www.worldbank.org/education).